

Татяна Илиева

Кирило-Методиевски научен център
Българска академия на науките

Наблюдения върху лексикалната вариативност при библейските цитати в Йоан-Екзарховия превод на *De Fide Orthodoxa*

По принцип на библейските цитати в старите славянски писмени паметници винаги се е отделяло специално внимание, от една страна, защото чрез тях може да се открие кодът за разбирането на даден текст, а от друга, защото лингвистичните данни, които те предоставят, са особено показателни за езиковото развитие. Поради тази причина общите и частните изследвания върху пасажите от Свещеното писание в Средновековната българска книжнина заемат съществено място както в литературоведската, така и в езиковедската палеославистика (Наумов, 1981, 1995; Велковска, 1982; Станчев, 1985; Атанасова, 1991; Русек, 1991; Пикио, 1993; Фрай, 1993; Самойлова, 1997; Николов, 1999, 2000, 2002, 2004; Макеева & Пичхадзе, 2000; Милтенова, 2001; Димитрова-Маринова, 2002; Стоянова, 2002; Богданова, 2003; Георгиева & Трендафилова, 2005; Иванова, 2005; Върбанова, 2006; Андреева, 2014; Пенкова, 2014 и много други).

This work was supported by the Bulgarian Academy of Sciences.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, PAS.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2016.

Обект на настоящото изследване е съпоставката на лексикалните варианти в библейските цитати от Йоан-Екзарховия превод на *De fide orthodoxa*, известен в науката още под имената *Небеса и Богословие* (нататък за краткост ЙоЕБ), спрямо тези от каноничния славянски текст, представен чрез старобългарските паметници Григоровичев паримейник, Мариинско и Зографско евангелие, Синайски псалтир, Енински апостол, а също и чрез някои среднобългарски¹, староруски² и старосръбски³ свидетели, като особен акцент се поставя върху специалната терминологична лексика. Основанията за този интерес произтичат от самата специфика на библейските цитати (нататък за краткост БЦ). От една страна, като свещен текст те запазват известна езикова автономност по отношение на езика на останалия неканоничен текст, в който са употребени. Затова в тях могат да се очакват и по-старинни езикови елементи. В сравнение със собствено каноничните текстове обаче в БЦ по-лесно проникват различни по характер иновации под влиянието на езика на оригиналния авторски текст. Ето защо БЦ в един небогослужебен паметник, какъвто е *Богословието*, са особено подходящи за проучване на рецепцията на наследената от Кирило-Методиевите преводи на Свещеното писание лексика – обща и терминологична – в езика на книжовника.

За целите на изследването ползвам приложените от Л. Садник към образцовото критическо издание на паметника индекси на БЦ (Sadnik, 1967, 1981, 1983а, 1983б). Анализът е изграден под формата на отделни статии, всяка от които съдържа:

- като заглавна единица синонимния ред на лексикалните варианти от основния текст в изданието на Л. Садник и използваните при съпоставката референтни ръкописи на библейски книги;
- сигнатура на библейския пасаж, в който са регистрирани съответните лексикални варианти (книга, глава, стих) и самия пасаж на гръцки език⁴;

¹ Болонски псалтир (Бол), Погодински псалтир (Пог), Карпински апостол (Карп), Охридски апостол (Охр), Слепченски апостол /Слепч/.

² Мстиславово евангелие (Мст), Юриевско евангелие (Юр), Чудовски псалтир (Чуд), Толстоевски апостол (Толст), Христинополски апостол (Христ).

³ Шишатоваци апостол (Шиш), апостол Матич (Матич).

⁴ За старозаветния текст използвам електронната форма на Septuaginta, публикувана на адрес: <http://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/>, а за новозаветния – електронната версия на Nestle-Aland: <http://www.nestle-aland.com/en/read-na28-online/text/bibeltext/lesen/stelle/61/>

- сигниран цитата в ЙоЕБ според приетия за основен текст в изданието на Л. Садник⁵ с посочени разночетения в ръкописната традиция на ЙоЕБ, отразена в ползваното издание⁶;
- същото място според референтните ръкописи на библейски книги.
- В някои случаи се посочва цитатът и в други паметници от същия период. Специално внимание е отделено на съпоставка с другото преводно-компилативно съчинение на Йоан Екзарх – Шестоднев.
- За улеснение съпоставяните думи в успоредените места се подчертават. Ако в един контекст има повече от една съпоставими думи, между отделните корелати се прави визуално разграничаване посредством различен начин на подчертаване.

И така, в ЙоЕБ има 93 цитата от 12 старозаветни книги: Битие (25), Изход (4), Второзаконие (3), Йов (2), Псалтир (38), Притчи Соломонови (2), Екlesiаст (2), Премъдрост Соломонова (1), Книга на пророк Исаия (10), Книга на пророк Иеремия (1), Книга на пророк Йезекиил (1), Книга на пророк Даниил⁷ (3). Цитатите от новозаветните книги са общо 126⁸: Евангелие според ев. Матей (21), Евангелие според ев. Марк (2), Евангелие според ев. Лука (14), Евангелие според ев. Йоан (18), Деяния (2), Съборно послание на ап. Яков (2), Второ съборно послание на ап.

⁵ В илюстративните примери следвам ортографията на взетия за основен препис в изданието, както и тази на разночетенията по консултираните свидетели.

⁶ При критиката на текста издателката се обляга на девет руски преписа, обхващащи периода от XIV до XVII в. Като основен е използван най-ранният запазен препис – ГИМ № 108 от Синодалната сбирка от XIII в. (= Горски-Невоструев № 155). Паралелно консултирани в изданието са:

I = № 121 от Сбирката на Троицко-Сергиевата лавра (л. 83–176v) (= F 304)

II = № 534 от Сбирката на Егоров от XVI в. (л. 1–261) (= F 98)

III = № 612 от Сбирката на Егоров от XVI в. (л. 86–218) (= F 98)

IV = № 102 от Колекцията на Овчинников от XVI в. (= F 209)

V = № 176 от Сбирката на Троицко-Сергиевата лавра от XV в. (л. 94 – 171) (= F 304)

VI = № 199 от XVII в. към Сбирката на Ундолски (= F 310)

VII = № 125 от Сбирката на Егоров от XVI в. (л. 110 до 207v) (= F 98)

VIII = № 59 от Сбирката на Хлудов от XVI в. (л. 1–164)

IX = № 442 от Сбирката на Хлудов от XVI в. (= Горски-Невоструев № 156).

⁷ Няма цитати от книгите: Левит, Числа, Исус Навин, Съдии, Рут, Царства 1–4, Паралипоменон 1–2, Ездра 1–3, Неемия, Товит, Юдит, Естир, Песен на песните, Премъдрост на Исус, син Сирахов, Плач Йеремиев, Послание на пророк Йеремия, Варух, Книга на 12-те малки пророци, Макавеи 1–3.

⁸ Няма цитати от: I Петър, 1–3 съборни послания на ап. Йоан, Съборно послание на ап. Юда, Послание на ап. Павел до Тит.

Петър (1), Послание на ап. Павел до римляните (10), Първо послание на ап. Павел до коринтяните (18), Второ послание на ап. Павел до коринтяните (4), Послание на ап. Павел до галатяните (3), Послание на ап. Павел до ефесяните (3), Послание на ап. Павел до филипяните (1), Послание на ап. Павел до колосяните (2), Първо послание на ап. Павел до солунци (2), Второ послание на ап. Павел до солунци (6), Първо послание на ап. Павел до Тимотей (2), Второ послание на ап. Павел до Тимотей (2), Послание на ап. Павел до евреите (11), Книга Откровение на ев. Йоан (2)⁹.

Някои от цитатите са употребени по два пъти на различни места в текста: Бит2:16 (ЙоЕБ167а–б и ЙоЕБ170б), Пс134:6 (ЙоЕБ48б и ЙоЕБ206а), 1Кор11:24–25 (ЙоЕБ265а–б и ЙоЕБ267а), Ефес5:19 (ЙоЕБ296б–297а и ЙоЕБ322а), Евр13:4 (ЙоЕБ334б и ЙоЕБ337а).

Част от цитатите точно съвпадат с каноничния славянски текст, представен в някои от използваните при съпоставката свидетели¹⁰:

Пс131:7 εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ.

ЙоЕБ254а, = Син: вЪнидѣмъ вЪ села ѿго, поклонимъ са на мѣстѣ, идеже стояте нозѣ ѿго

Пс115:6 τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ.

ЙоЕБ293б, = Син: ѡстына прѣдъ гѣмъ смръть прѣподобныхъ ѿго.

1Кор12:28 Καὶ οὗς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους...

ЙоЕБ298а, = Христ: прѣвое апѡлы, вЪторое прѣркы, третиее пастоушы¹ и оучи-теля;

¹III пастыри

1Тим1:9 ...δικαίω νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις...

ЙоЕБ323а, = Карп: правьдивоуоумоу (во) законъ не лъжить¹, нъ неправь-дивымъ.

¹ rel. лежить

1Кор11:24 ...τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

⁹ За апостолските цитати в ЙоЕБ вж. още у Атанасова (1991, с. 68–75).

¹⁰ Трябва да се отчита, че някои различия биха могли да се дължат на текстовата традиция на свещения текст, а други – на гръцкия оригинал на *De fide orthodoxa* (Пс 134: 6 (ЙоЕБ 48б); Бит 2:10 (ЙоЕБ 151б) и др.

ЙоЕБ267а, = Христ: се творите въ мое възпоминание¹

¹ I помѣ(н)нее

Други се отличават с минимални различия спрямо каноничния библейски превод – в граматическата форма, словореда и т.н., например:

Йо20:22 λάβετε πνεῦμα ἅγιον·

ЙоЕБ85б–86а: приемѣте сѣи дхъ.

Мар: приемѣте дха сѣа.

Кол1:15 ... εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου...

ЙоЕБ53а: образъ невидимаго ба

Христ: образъ ба невидимаго

Пс134:6 πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ...

ЙоЕБ20ба все бо еже възхотѣ сътвори бѣ¹

¹ rel. бѣ

Син: все елико възхотѣ створи бѣ

Евр1:3 ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ,

ЙоЕБ53а: оусияньне славы образъ отъча оупостаси

Шиш: сияние славы него и образъ оупостаси его

В някои случаи разминаването може да има текстологичен характер – изпускане или прибавяне на сричка от кописта:

повѣдати – проповѣдати

1Кор1:23 ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον...

ЙоЕБ255а: мы же повѣдаемъ¹ хѣ распятаго²

¹ II–IV проповѣдаемъ, ² I распята

Карп: мы же проповѣдаемъ...

повѣдати – исповѣдати

1Кор11:26 ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε ἄχρι οὗ ἔλθῃ.

ЙоЕБ265б: елишьды бо аще бѣте хлѣвъ съ и чашоу сию пѣте, съмъртъ сѣа чѣа повѣдаете¹, доньдеже² придетъ.

¹ I исповѣдаете, II–IV проповѣдаете; ² II–IV доидеже

Шиш: елишьды бо аще бѣте хлѣвъ съ и чашоу сию пѣте, съмъртъ господьню исповѣдаете, доньдеже оубо придетъ.

По-долу привеждам онези БЦ, в които се отбелязват лексикални и сло-
вообразователни различия спрямо използваните за сравнение свидетели:

- 1 1.1 **беззаконьнии – беззаконьникъ**
- 1.2 **приходъ – пришьствие**
- 1.3 **сотонинъ – неприязнинъ**
- 1.4 **дѣство – дѣяние**

2Сол 2:8–9 καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος [Ἰησοῦς] ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, 9 οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασιν ψεύδους.

ЙоЕБ340а–б: ти тѣгда обавить са¹ беззаконьнии, егоже гѣ погубить словѣмъ оустъ своихъ и оупразнить приходъмъ авления своего емоуже есть приходъ² по дѣствоу сотонину³ всею силою и знамении и чудесы лъжними.

¹ III яви(т) са; ² III егоже пришествие; ³ II, IV сатаниноу, III сатониноу

Христ: и тѣгда явить са беззаконьникъ, егоже гѣ ѿсубиеть дѣхом оустъ своихъ и прокленет авлением пришьствия своего, емоуже есть пришьствие по дѣянию неприязниноу. вѣ всѣкои силѣ и знамениихъ и чудесехъ лъжихъ.

- 2 2.1 **дѣство – дѣяние**
- 2.2 **неправдине – неправда**
- 2.3 **осѣдити са – сѣдъ прияти**

2Сол2:11–12 καὶ διὰ τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, 12 ἵνα κριθῶσιν πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ.

ЙоЕБ338б: да сего (ради) посълетъ имъ бѣ дѣство, льсти, якоже вѣрвати имъ лъжи, да осудатъ сѧ вси, иже не вѣрваша истинѣ, нъ извольше вѣ неправдине.

Христ: сего ради послет имъ бѣ дѣяние лсти, вѣрвати имъ лъжи, да сѣдъ приимутъ вси не вѣрвашии истинѣ, нъ бѣговолаше вѣ неправдоу.

- 3 3.1 **чловѣкъ беззаконьнии – чловѣкъ беззакония – чловѣкъ грѣшьньъ**
- 3.2 **прѣзьри – прѣввзнашашаи са**
- 3.3 **сѣпротиваи са – противьникъ – противаи са**

2Сол2:3–4 Μὴ τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον. ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, 4 ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρούμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσει ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν θεός.

ЙоЕБ339а–б: никътоже васъ не¹ прѣльститъ никымъже образъмъ, аште бо² не придетъ

отъстоуупъ³ пръвои⁴ и явить ся⁵ чловѣкъ безаконьный⁶ соупротивяи ся⁷ и прѣзрьяи⁸ на вельглѣмыи⁹ бѣ или чгомои, якоже семоу вѣ цркви бжии яко и боу сѣсти авляюштоу севѣ яко есть бѣ.

¹ не липсва в III; ² III яко аще; ³ II–V отъстоуупникъ; ⁴ II, IV, V прѣвѣ; III прѣжде; ⁵ III открьет са; ⁶ II, IV, V безакония, III сынъ погыбѣли = ὁ υἱὸς τῆς ἀπολείας; ⁷ II, IV, V соупротивляи ся; III противьникъ; ⁸ III прѣвознеса са; ⁹ II, IV, V на весь глѣмыи; на всѣкого члѣка глѣмаго бга.

Карп: никътоже васъ не прѣльстити никымъже образомъ, яко аште (не) придетъ отстѣпление прѣжде авити са (Христ и открьет са) чловѣкъ прѣшьнъ (Христ безакония сынъ погыбѣли) противьникъ (Христ противяи са) и прѣвзнашагаи са (Христ прѣвознеса са).

4 4.1 безоумьнъ – несъмыслънъ – неразоумьнъ

Пс48:13 καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοίωθη αὐτοῖς.

ЙоЕБ160б–161а: егда ся сѣмѣи сѣ скотъмъ безоумьныимъ ти подобьнъ¹ бы имъ².

¹ V подобьны; ² III подобенъ скотомъ высть безоуменъ

Син: и члѣкъ приложи са скотѣхъ несъмыслъныхъ и оуподоби са имъ.

ЙоЕШ214а21–21: и члѣкъ ... примѣсивъ се къ скотоу къ неразоумноумоу и подоби се имъ.

5 5.1 несъмысль – безоумль

1Кор15:35 Ἀλλ' ἐρεῖ τις πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;

ЙоЕБ355б: нъ етеръ речеть, ако възстають¹ мъртвы 356а какою же плзтью придоуть? несъмысле²!

¹ геl. възстаноутъ; ² I несъмысльне, II–IV несъмысль

Христ: нъ речеть кто, како възстають мъртви... кымъ же тѣлымъ придоуть? безоумли!

6 6.1 женитѣа – женение

6.2 блждьнъ – любодѣи

6.3 любодѣи – прѣлюбодѣи

6.4 нескверьнъ – нескверьнаѣвъ – нескверьньнъ

Евр13:4 Τίμιος ὁ γάμος ἐν πάσιν καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, πόρνους γὰρ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεός.

ЙоЕБ337а: чъстьно женение¹ и ложе нескверьнаво², блждьныхъимъ³ же и любодѣемъ соудити бѣ.

¹ III и пакы чъстьна женитѣа; ² II–V нескверно; ³ II–V блждьникомъ. Срв. също ЙоЕБ334б: чъстьна женитѣа и ложе нескверьньно.

Христ: чьстьна женитва о всѣхъ и ложе нескъврѣньно и любодѣиѣмъ и прѣлю-
бодѣиѣмъ соудитъ въ (Карп. блудьникомъ).

- 7 7.1 всѣзмрътне – несзмрътне – немрътвьство – немрътвьство
- 7.2 нетльное – нетльньное – безистльѣние – нетльние – неистльние
- 7.3 сзмрътънъ – мрътънъ
- 7.4 тъльнъ – истльньнъ – истльньнъ

1Кор15:53 Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθάνασίαν.

ЙоЕБ354а: Подова¹ оубо тъльноуоумоу² семоу овлеци ся въ нетльное³ и съмрътноуоумоу⁴ семоу овлеци и ся⁵ въ всѣзмрътне⁶...

¹ III поваеть; ² III истльньномоу; ³ I въ нетльньне, II, IV, V въ неистльние, III въ безистльѣние; ⁴ II, III, IV и мрътъномоу; ⁵ овлеци и ся липсва в II; ⁶ I, II, IV, V всмертьство; III всмертьне

Христ: ... истльньномоу ... въ нетльньное и мрътъномоу ... въ несзмрътне (Карп немрътвьство).

Матич: Поваеть во истльньномоу семоу овлѣши са въ безистльѣние и мрътвомоу семоу овлѣши са въ немрътвьство (Карп – немрътвьство).

- 8 8.1 вещьстие – нечьсть
- 8.2 тъля – истльѣние
- 8.3 нетля – безистльѣние

1Кор15:42:–44 ... σπεῖρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. 43 σπεῖρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπεῖρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· 44 ... σπεῖρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν.

ЙоЕБ354а–б: свьеть во ся въ тълю¹, въстанеть не въ тълю², свьеть ся немоштью³, въстанеть силою, свьеть ся въ вещьстьѣ⁴, въстанеть въ славѣ, свьеть ся плзть дъшна, ... въстанеть тѣло дъховно.

¹ III истльѣние; ² III въ нетльѣние; V нетли; II, IV въстанеть не в ... ; ³ II немоцъно; ⁴ III не въ чьсть.

Христ: свьеть ся въ истльѣнии, ... въ безистльѣние, свьеть ся въ нечьсти, ... въ славоу, свьеть ся въ немоци, ... въ силоу, свьеть ся тѣло дъшно, ... тѣло дъховно.

- 9 9.1 богомъ дъховнъ – богодъховеннъ

2Тим3:16 πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν...

ЙоЕБ306б: все же оубо писание бмъ дъховно¹, всѣко оубо спѣшьно².

¹ V богодоуховнъ, II, IV богодоуховеннъ; ² lege оуспѣшьно

Христ: Всѣкы книгы бодъховенны и полезны (в др. оуспѣшьны, и спѣшьны) къ оучению.

10 10.1 **ВЪСКРЪСНЖТИ – ВЪСТАТИ**

1 Кор15:20 Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.

ЙоЕБ352б: яко гъ възкръсе наѳатъкъз оусъпъшимъ¹.

¹ III нынѣ же хъсъ въста отъ мрътвѣихъз наѳатъкъз оумерьшимъ.

Карп: хъсъ въста отъ мрътвѣихъз наѳатъкъз оумерьшимъ.

11 11.1 **ВЪСКРЪШЕНИЕ – ВЪСТАНИЕ – ВЪСКРСЕНИЕ**

сжждение – сждъ

Йо5:28–29 ... πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς αὐτοῦ
29 καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ
δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

ЙоЕБ350б: слышатъ¹... иже въз юпилицихъ² гласъ сѣа бѣжия³ и изидоуть
сътворьшии благаа на въскръшение⁴ живота⁵, а иже прокоуды дѣявъши
на въстане суждению⁶.

¹ II, IV оуслыша(т); ² I юпилиции; ³ III всѣи сѣщии въз гробѣхъз оуслышять
гласъ сѣа бѣжия; ⁴ II, III, IV възкръсение; ⁵ I жизни, III животу; ⁶ II–IV въз
въскръсение соуду, V възкръсение соуда.

Мар: вси сѣщии въз гробѣхъз ... благаа въз въскръсение животу а сътворьшии
зълая въз възкръсение соуду.

Зогр: вси възходѣшии въз гробѣхъз ... въз въскръсение животу ... въз възкръсение
соуду.

12 12.1 **ВЪСТАТИ – ВОСКРЪСНЖТИ**

Пс131:8 ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου...

ЙоЕБ254б: въстанн гъ въз покои свои¹.

¹ III, V твои

Син: воскръсни гъ въз покой твои.

1 Сол4:14 εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ
θεὸς τοῦς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ

ЙоЕБ352б: аште во въроумъ, яко иисъ оумерьвъ¹ и въста², тако и бѣз оусъпъ-
шяа сѣ исмъ приведетъ сѣ нимъ.

¹ I, III яко хъсъ оумерьвъ; ² II–V възкръсе

Христ: оумерь и възкръсе тако и бѣз оусъпъшяа сѣ исмъ приведетъ сѣ нимъ.

13 13.1 **ВЪСТАТИ – ВЪСТАЯТИ**

1 Кор15, 16–17 εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· 17
εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, ἔτι ἔστε ἐν ταῖς
ἀμαρτίαις ὑμῶν,

ЙоЕБ352а–б: аште мъртвини не въстануѡтъ, то ни хѣзъ въста ...въ соуѣтоу оубо
вѣра наша, еште оубо въ грѣсѣхъ есмь.

Христ: аште во мъртвини не въстаюѡтъ, ни хѣзъ въста ... соуѣтъна вѣра наша,
и еште есте въ грѣсѣхъ вашихъ.

14 14.1 **вѣсего сѣдрьжатель – вѣседрьжатель**

14.2 **дѣшьство – дѣхание**

Иов33:4 πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσάν με, πνοή δὲ Παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με.

ЙоЕБ47а–б: дѣхъ бжии сѣтвори мя, дѣшьство же всего сѣдрьжителя¹ оубо ма.

¹ I–V в. дрьжатель, II, III, IV в. сѣдрьжатель

ГрНазХІв.279: дѣхъ же божи сѣтвори ма, дѣхание же вѣседрьжателя нао-
убо ма.

15 15.1 **вѣдѣти – знати**

Мт11:27 ... οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις
ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς ...

ЙоЕБ15а: не вѣсть¹ во никътоже оца развѣ сна ни сна вѣсть кто развѣ оца.

¹ II, IV, V сѣвѣсть

Мар: и никътоже не знаетъ сна тѣкмо оца, ни оца кто знаетъ токмо сна.

16 16.1 **вѣдѣти – разоумѣти**

Бт2:17 Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε
ἀπ’ αὐτοῦ· ἢ ἡμέρα φάγετε ἀπ’ αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖτε.

ЙоЕБ171а–б: а отъ древа вѣдѣти добро и зъло, не ядита о(т) него, въ нъже
дѣнь вѣста¹ о(т) него, сѣмьрьтъю оумьрета

¹ III аще ясте

Парим (Срезн 263) а отъ дрѣва еже разоумѣвати зълоу и доброу, не ядита
о(т) него, да не сѣмьрьтъю оумьрета.

17 17.1 **вѣрвати – знати – вѣдѣти**

Йо17:3 αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν
θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.

ЙоЕБ37а: се есть вѣчьная жизнь да вѣроують тебѣ единого истоваго ба.

Мар: се же есть вѣчьныи животъ да знають тебе единого истиньнаго ба.

Изб1073г.: се же есть вѣчьныи животъ да вѣдаты та истиньнааго ба.

18 18.1 ДАТЬ – ДАЯНИЕ

18.2 ОЦЬ СЪВѢТОМЪ – ОЦЬ СЪВѢТИЛОМЪ

18.3 СЪ ГОРЫ – СЪ ВЫСОСТИ – СЪ ВЫШЕ

Яков1:17 Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φωτῶν.

ЙоЕБ9а–б: всяка во ДА¹ и всякъ даръ съвършенъ съ горы естъ съходя ѿ тебе оця съвѣтомъ.

¹ Iege ДАТЬ

ЙоЕШ110а20–23: вса ДАТЬ благаа и всь даръ съръшенъ съ высости естъ сходе.

Христ: всако ДАЯНИЕ блго и всакъ даръ съвършенъ съ выше естъ съходани ѿ оца съвѣтиломъ

19 19.1 ДЪШЬНЫИ – ДЪШЕВЬНЫИ

19.2 ДОУХОВНОЕ – ЯЖЕ ОТЪ БЖИЯ ДХА

1Кор2:15, 14 ψυχικός δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. ... 15 ὁ δὲ πνευματικός ἀνακρίνει [τὰ] πάντα ...

ЙоЕБ249а: ДХОВНЫИ¹ всь расоужлетъ², а ДЪШЬНЫИ ЧЛКЪ не приметъ³ ДОУХОВНАГО⁴.

¹ П–V + оубо, III + ЧЛКЪ; ² III + въ ДХОВНОЕ и блгое; ³ III приметъ; ⁴ III + яже отъ ДХА БЖИЯ

Карп: ДХОВНЫИ възстазаетъ всь, ДЪШЕВЬНЫИ же ЧЛКЪ не приметъ яже отъ БЖИЯ ДХА.

20 20.1 ЖИЗНЬ – ЖИВОТЪ

ЙоБ:53 ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

ЙоЕБ272а: аште не яете плзти єна члвчд¹... не имате ЖИЗНИ вѣчъныа².

¹ III члвчскаго, ни пиете крови его; ² III живота не имате въ себѣ + ядыи моиж плзть и пиѣи моиж крзвь има(т) животъ вѣчъныи и азъ вѣскрѣшоу его въ послѣднии днь

Мар Зогр: аште не сзнѣете плзти єна члвчскааго (члвчд) ... ЖИВОТА не имате въ себѣ.

Йо17:3 αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.

ЙоЕБ37а: се естъ вѣчъная ЖИЗНЬ да вѣроуютъ тебѣ единого истоваго ба.

Мар: се же естъ вѣчъныи ЖИВОТЪ да знаѣтъ тебе единого истиннаго ба.

Изб1073г.: се же естъ вѣчъныи ЖИВОТЪ да вѣдать та истиннааго ба.

Йо5:28–29 ... πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς αὐτοῦ 29 καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

ЙоЕБ350б: слышать¹... иже въ жюпилицихъ² гласъ сна бѣжия³ и изидоуть сътворъшеи благаа на възкрѣшениѣ⁴ животъ⁵, а иже прокоуды дѣявъше на възстание соуждению⁶.

¹ II, IV оуслыша(т); ² I жюпилицы; ³ III вси сѣщны въ гробѣхъ оуслышять гласъ сна бжия; ⁴ II, III, IV възкрѣсение; ⁵ I жизни, III животоу; ⁶ II–IV възкрѣсение соудоу, V възкрѣсение соуда.

Мар: вси сѣщны въ гробѣхъ ... благаа въ възкрѣсении животоу а сътворъшеи зълая въ възкрѣсении соудоу.

Зогр: вси възходѣшеи въ гробѣхъ ... въ възкрѣсении животоу ... въ възкрѣсении соудоу.

21 21.1 изволити – бѣговолити

2Сол2:11–12 καὶ διὰ τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, 12 ἵνα κριθῶσιν πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀλλ' εὐδοκῆσαντες τῇ ἀδικίᾳ.

ЙоЕБ338б: да сего (ради) посъзлетъ имъ бѣ дѣяство, льсти, якоже вѣрвати имъ лъжи, да ооудатъ ся вси, иже не вѣрваша истинѣ, нъ извольше въ неправдиѣ.

Христ: сего ради послет имъ бѣ дѣяние лсти, вѣрвати имъ лъжи, да сѣдъз приимоуть вси не вѣрвавшии истинѣ, нъ блговольше въ неправдоу

22 22.1 истина – рѣснота

Пс131:11 ὡμοσε Κύριος τῷ Δαυῖδ ἀλήθειαν καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτήν·

ЙоЕБ279б: въ истинѣ¹

¹ I–V истиноѣ

Бол, Пог: въ рѣснотѣ

23 23.1 истовъ – истиньнъ

Йо17:3 αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα γινώσκωσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.

ЙоЕБ37а: се ксть вѣчьная жизнь да вѣроуютъ тебѣ единого истоваго бѣ.

Мар: се же ксть вѣчьныи животъ да знають тебе единого истиньнаго бѣ.

Изб1073г.: се же ксть вѣчьныи животъ да вѣдатъ та истиньнааго бѣ.

Срв. обаче:

Йо6:55 ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθῆς ἐστιν βρω̄σις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῆς ἐστιν πόσις.

ЙоЕБ272а–б: небонъ плзть моя истънная есть ѣдъ¹ и крзвь моя истиньное ксть питъѣ².

¹ III истиньно есть брашьно; ² III истиньно е пиво

Мар Зогр: истиньное брашьно, истиньное пиво.

- 24 24.1 **мл̄срдѣство – мил̄срдѣнѣ – мил̄срда милость**
 Лк1:78 διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπισκέπεται ἡμᾶς ἀνατολὴ
 ἐξ ὕψους
 ЙоЕБ20а: мл̄срдѣствѣмъ¹ своимъ
¹ II–V мил̄срдѣнемъ
 Мар: мил̄срдѣи ради
 Зоґр: милосрѣды ради милости
- 25 25.1 **миръ – вьсь миръ – вьсь миръ съ**
 25.2 **творениѣ – сѣзѣданнѣ**
 Рим1:20 τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα
 καθορᾶται...
 ЙоЕБ169а: невидима¹ бо немю² отъ творения мира тварьми помышлаема
 видить ся.
¹ III невидимая; III него
 Христ, Карп и т.н.: невидимая него от сѣзѣданнѣ всего мира тварми помы-
 шлаема видить са.
 ЙоЕШ7с4–8: невидимая бо него о(т) сѣзѣданнѣ всего мира сего творениемъ
 разумѣваем видима соутъ.
- 26 26.1 **нарѣкъ – повелѣннѣ**
 Пс148:5–6 ... αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.
 ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος πρόσταγμα
 ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται.
 ЙоЕБ126а: тъ бо рече и быша, тъ повелѣ и сѣздаша са, постави я въ вѣкы
 и вѣкы вѣкомъ¹, нарѣкъ положи и не прѣстоупить ся².
¹ rel. въ вѣкы и въ вѣкы вѣка; III въ вѣкъ и въ вѣкъ вѣка; ² повелѣннѣ положи
 и не мимоидеть
 Бол: яко тои рече и бы шѣ тои повелѣ и сѣздашѣ са. постави ѣ въ вѣкъ вѣка
повелѣннѣ положи и не мимоидеть
- 27 27.1 **неправдѣнѣъ – безаконьнѣъ**
 27.2 **правдѣнѣъ – правдѣнѣъ**
 ITим1:9 ... δικαίω νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις ...
 ЙоЕБ323а: правдѣнѣнѣмю (бо) законъ не лъжетъ¹, нъ неправдѣнѣнѣмю².
¹ rel. лежитъ; ² II–V неправдѣнѣнѣмю
 Христ: правдѣнѣнѣ законъ не лежитъ, безаконьнѣ же ... (Карп. правдѣнѣнѣ
 законъ не лъжетъ ...).

28 28.1 **освѣтити – просвѣтити – просвѣщение**

Евр6:4–6 Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, ... πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας.

ЙоЕБ2396–240а: немоцно бо есть иже единою освѣщыше ся ... пакы понавляти ся не въз покаяние възраспропинати себѣ хѣ ти роугающе ся.

Карп: не възможно единоюж просвѣщенымь ... Шиш: единое просвѣщение; Христ: единоюж просвѣщения.

29 29.1 **оставление грѣховъ – отъздание грѣхомъ**

Мт26:27–28 ... πίνετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, 28 τοῦτο γὰρ ἐστὶν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυννόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

ЙоЕБ265а: пиите отъ него¹ вси, се ми есть крзвъ² новаго завѣта, ѣже за вы проливаема на³ оставление грѣховъ.

¹ III отъ не^а; ² III + моя; ³ III забы и за мзногы изливаема въз, V проливаемая Мар: пиите отъ неѣа възси, се есть крзвъ моя новаго завѣта, проливаема за мзногы въз отъздание грѣхомъ.

Супр 419, 18: се есть крзвъ моя, ѣже за мзногы проливаема въз оставление грѣхъ.

30 30.1 **отъчество – отъчествоние**

Ефес3: 15 ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται ...

ЙоЕБ66а: Отъ негоже вся отъчества¹ на нѣси и на земли.

¹ III отъчество

Христ: иж него же всако отъствыне на нѣси и на земли.

31 31.1 **пастоухъ – пастырь**

1Кор12:28 πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους ...

ЙоЕБ298а: пръвое ап(о)лы, второе прѣркы, третиене пастоухы¹ и оучителя.

¹ III пастыри

Охр, Слеч, Карп, Шиш: пастыри

32 32.1 **писание – кзники**

Йо5:39–40 ἐραυνάτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· 40 καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με ἵνα ζωὴν ἔχητε.

ЙоЕБ306а: пыгаите писания, си во сзвѣдѣтельствоують ѡ мзнѣ, = Шест 249b:28f пыгаите писания ...

Мар Зопр Ас: испыгаите кзники ... и ты сжть сзвѣдѣтельствоушштен о мзнѣ. 2Тим3:16 пᾶσα γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος ...

ЙоЕБ306б: все же оубо писание бѣмь дѣховьно, всѣко оубо спѣшьно.

Христ: Всѣкы книгы бо дѣховенны и полезны (в др. оупѣшьны, и спѣшьны) кѣ оучению.

33 33.1 ПЛЪТЬ – ТѢЛО

Мтб:25 ... μη μεριμνάτε τῆ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε [ἢ τί πίητε], μηδὲ τῶ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. ...

ЙоЕБ166с1: не пецѣте са дѣшею вашею¹, что имате ясти² и плотыѣ вашеѣ³, во что облещи са

¹ липсва в V, VIII своєю; ² что ѣсте или что пиете; ³ III о плоти вашей

Мар: не пецѣте са дѣшеѣ вашеѣ, что ѣсте ли что пиете ни тѣломь вашимь вѣ что облѣчете са.

1Кор3:16 Οὐκ οἶδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;

ЙоЕБ294а: не вѣсте ли яко плзти¹ ваша црѣкы живоуцпоуоуоуоу дѣху вѣ васѣ естѣ.

¹ III тѣлеса

Христ: Или не вѣсте, яко тѣлеса ваша црѣкы соуцмаго вѣ васѣ сѣаго дѣха нестѣ.

1Кор15:35 Ἀλλ' ἐρεῖ τις πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίω δὲ σώματι ἔρχονται;

ЙоЕБ355б: нѣ етерѣ речеть¹, ако вѣстають² мъртвы ... 35ба какою же плзтью придуть? несъмысле³!

¹ нѣ речеть нѣкто; ² rel. вѣстануть; ³ I несъмысленне, II–IV несъмысль, III несъмысляше

Христ: нѣ речеть кто, како вѣстають мъртвы ... кымъ же тѣлымь придуть безоумли!

1Кор15:36–38 ἀφρων, σὺ ὁ σπεῖρεις, οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· 37 καὶ ὁ σπεῖρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπεῖρεις ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχοι σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν· 38 ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα καθὼς ἠθέλησεν, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα.

ЙоЕБ356а–б: ты¹ бо еже сѣиши, оживеть², аще да не оумьреть; и еже сѣиши, [не] плзтью³ боудуцце сѣиши, нѣ наго⁴ зрьно аще ся лоучить⁵ пышеницъно⁶ или ино⁷ прочиихъ а бѣ емоу дастъ⁸ плзть акоже хоцеть⁹, и комоуждо сѣмени своа плзть.

¹ III пр. о оубозин, несмысленин; ² rel. не оживеть; ³ II, IV, V не плзтью; III тѣло соуцце сѣиши; ⁴ III голо; ⁵ II, IV, V ключить; ⁶ III пышеницы; ⁷ III иномоу отъ прочиихъ; ⁸ III даиеть; ⁹ III вѣсхотѣ

Христ: ты еже сѣиши, не оживеть, аще не оумьреть; и еже сѣиши, не тѣло бываюште сѣиши, нѣ голо зрьно аще ключить ся пышеница или коного прочаго. бѣ же даиеть емоу тѣло акоже вѣсхотѣ, и коемоуждо сѣмени свое тѣло.

1Кор15: 44 ... σπεῖρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν.

ЙоЕБ354а–б: сѣиеть ся плзть дѣшна, ... вѣстанеть тѣло дѣховьно.

¹ III истѣлѣни; ² III вѣ нетѣлѣни; V негли; II, IV востанеть не в ...; ³ II немощно;

⁴ III не вѣ чѣсть.

Христ: сѣиеть ся въ истѣлѣвнии, ... въ безистѣлѣвнии, сѣиеть ся въ нечѣсти, ...
въ славоу, сѣиеть ся въ немоци, ... въ силоу, сѣиеть ся тѣло дѣшно, ...
тѣло дѣховно.

Филип3:20–21 ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ
σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, 21 ὃς μετασχηματίσει
τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ
κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα.

ЙоЕБ355а–б: наше житѣ на нѣсчхъ несть, отъндоуже и сѣиетела жидемъ
ѡа нѣса¹, иже преобразить тѣло сѣмѣрениа нашего, якоже² бытие³ емоу
сѣобразьноу къ плѣти славы сего.

¹ II, IV, V ѣа сѣса; III ѣа нѣса ѡа, I нѣса; ² II, III, IV яко; ³ rel. быти

Карп: наше житѣ на нѣсчхъ несть, отъндоуже и сѣиетела ждемъ ѡа нѣса,
быти емоу въ тѣже зракъ тѣлови славы его (ПандАнтХI в. сѣобразьно
тѣло славы его).

34 34.1 плѣтѣнъ – плѣтѣскъ

34.2 похотѣвни – похотѣ – похотѣ

ЙоI:13 οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος
ἀνδρὸς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.

ЙоЕБ285б: ни отъ похотѣвниа плѣтѣнааго ни отъ похотѣ моужю¹

¹II–V не отъ похотѣвниа моужьска (III –аго), ни отъ похотѣвниа плотѣна (III –аго)

Зогр Ас: ни отъ похотѣ плѣтѣскы, ни отъ похотѣ моужьскы.

35 35.1 подобѣнъ быти – оуподобити са – подобити са

Пс48:13 καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι
τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς.

ЙоЕБ160б–161а: егда сѣ сѣмѣси сѣ скотѣмъ безоумьны имъ ти подобѣнъ¹ бы имъ²

¹V подобьны; ²III подобенъ скотомъ быеть безоумьнъ

Син и члкъ приложи са скотѣхъ несъмысльны ихъ и оуподоби са имъ.

ЙоЕШ214а21–21 и члкъ ... примѣсивъ се къ скотоу къ неразоумноу
и подоби се имъ.

36 36.1 подобѣнъ образьмъ – сѣобразьнъ

36.2 прѣвѣдѣти – прѣжде разоумѣти

36.3 проуставити – прѣжде нареци

Рим8:29 ὅτι οὗς προέγνω, καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς

ЙоЕБ297б: яже проп[р]овѣдавъ¹ и проустави подобьныи² образьмъ образа сѣовьна.

¹lege прѣвѣдѣвъ, V провидѣ; II, IV проповѣдѣ; ² подобьны

Карп: зане тѣже прѣжде разоумѣ и прѣжде нарече сѣобразни тѣлоу сѣна своего.

- 37 37.1 **покланяти са – послоужити – слоужити**
Рим1:25 οἵτινες ... ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα ...
ЙоЕБ144б: иже тварьмъ покланяють са, а не творьцоу.
Карп: и послоужише твари паче творьца.
Христ: и слоужиша ...
- 38 38.1 **поминание – памать – възпоминание**
1Кор11:24 ... τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ...
ЙоЕБ265а–б: се творите на мое поминание¹.
¹ I, II, IV, V възпоминание
ЙоЕБ267а: се творите въ мое възпоминание.
Лк22:19: Мар: се творите въ моѣ памать.
Христ: се творите въ мое възпоминание.
- 39 39.1 **понавляти – обнавляти**
Еврб:4–6 Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἄπαξ φωτισθέντας, ... πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας.
ЙоЕБ239б–240а: немоцно во несть иже единою освѣщѣше ся ... пакы понавляти ся не въ покаяние въраспропинати себѣ х̄а ти роугающе ся.
Христ, Шиш: пакы обнавляти (Карп: обратить) въ покаяние распропинающе (Карп: распинаѣ) себѣ с̄на б̄жня ти притьчьствоующа.
- 40 40.1 **порода – рани**
Бт2:8 Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε.
ЙоЕБ257б: Въсади б̄ъ породу¹ въ едомѣ на възстоцѣ; въ неиже² ч̄лка, егоже сззда, положи.
¹ III рани; ² III въ немъже
ЙоЕШ257б28: Въсади б̄ъ б̄ъ рани въ едемѣ на възстоцѣ; 257д23: и въззе б̄ъ ч̄лка, егоже сзтвори, и положи и въ рани.
Бт2:10 ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ ποτίζειν τὸν παράδεισον· ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς.
ЙоЕБ151б: р̄вка исходить изъ породы.
ЙоЕШ258дб–8: р̄вка же исходить изъ едема (СЗ ἐξ Ἐδέμ).
Бт2:16 καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ параδείσῳ βρώσει φαγῆ,
ЙоЕБ167а–б: всего др̄вва¹ еже въ породѣ² в̄дью в̄дите³.
¹ III отъ всекого др̄вва; ² III рани; ³ в̄дита
ЙоЕБ170б: отъ всего др̄вва еже въ рани в̄дино в̄ждь.

Парим (Срезн 262–263): отъ всѣкого дрѣва, соуцаго въ ран въ снядъ вѣждь.

41 41.1 **примьникъ – причастникъ**

Пс44:8 διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

ЙоЕБ241а: сего ради помаза та бѣ, бѣ твои елен¹ радости пагѣ примьникъ² твоихъ.

¹ III елеом, II, IV олѣем, V олеимъ, I маслом радостнымъ; ² II–V причастникъ Син: сего ради помаза та олѣимъ радости пагѣ причастникъ твоихъ.

42 42.1 **приходъ – пришествие**

Мт24:27 ὡσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

ЙоЕБ259а: якоже млзнии изидеть¹ отъ вѣстока² и достигнеть³ до запада⁴, такоже боудеть приходъ⁵ сѣна члѣга⁶.

¹ III изходить; ² II, IV вѣстокъ; ³ и достигнеть липсва в III; ⁴ западъ; ⁵ III пришествие; ⁶ члѣгска

Мар Зогр: вѣкоже млзнии изходить отъ вѣстокъ и авлѣеть са до западъ, тако вѣдеть и пришествие сѣна члѣгскадо.

Вж. също по–горе ПСол8–9 (ЙоЕБ340а–б).

43 43.1 **причастие – овъщение**

2Кор6:14 ... τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

ЙоЕБ233б: кое во причастие (грц. μετουσία) тѣмѣ къ свѣтѣу?

Христ, Карп, Шиш: кое овъщение (грц. κοινωνία) свѣтѣу къ тѣмѣ?

Срв. обаче 6:14 Христ, Карп, Шиш: кое во причастие (μετοχή) правдѣ.

44 44.1 **причастникъ – наслѣдникъ**

Гал4:7 ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ θεοῦ.

ЙоЕБ291а–б: якоже еше не соутъ раби, нъ снове: да аште снове и причастници же бжи, сзпричастници¹ хви.

¹ I сзпримьници; II, IV, V сзприемьници

Христ: тѣмѣ же оуже нѣси рабъ, нъ снъ; аште ли снъ, и наслѣдникъ (Карп., Матич причастникъ) бжи хвѣ.

45 45.1 **приѣти – наслѣдити**

Мт5:5 μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν.

ЙоЕБ162б: блжнъ кетъ иже кротъкыихъ землю приметь.

Мар: блажени кротъци яко ти наслѣдять землѣ.

ПандАнтХІв.: блажни кротъци яко ти наслѣдять кротъкыихъ землю.

46 46.1 **прѣкланяти – покланяти**

Ефес3:14–15 Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, 15 ἐξ οὗ πάσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται,

ЙоЕБ66а: того дѣльма прекланяю¹ колѣнѣ свои кѣзъ ѿцю.

¹ II прекланяють сѧ

Христ: сего ради покланяю колѣнѣ мои кѣзъ ѿцю.

47 47.1 **пѣснь – псалмъ**

47.2 **пѣтиѣ – пѣснь**

47.3 **хвала – пѣниѣ**

Ефес5:19 λαλοῦντες ἑαυτοῖς [ἐν] ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ,

ЙоЕБ2966–297а: пѣсми и хвалами и пѣтьемъ дѣховьными¹.

¹ III пѣнии дѣховьными

ЙоЕБ322а пѣсньми и хвалами и пѣтии¹ дѣховьными.

¹ II–IV пѣнии

Христ: вѣ псалмѣхъ и пѣниихъ и пѣсьхъ дѣховьныхъ.

48 48.1 **радость – благодать**

Лк1:30–31 ... μὴ φοβοῦ, Μαρίαμ, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ θεῷ.

ЙоЕБ228а: не вои сѧ, мѣриѣ, оврѣте во радость (грц. χάριν) отъ гѧ (31) и родиши сѧна и наречѣши има емоу иѣсѣ.

Мар: оврѣте во благодать отъ бѧ.

49 49.1 **разоумъ – вѣдѣниѣ – вѣдѣ**

Пс138:6 ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ· ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν.

ЙоЕБ1696 ОУдивилъ сѧ есть разоумъ твои отъ мене.

Бон ОУдивилъ сѧ (Погод оудиви сѧ) есть разоумъ твои отъ мене.

ЙоЕШ5069–11 ОУдиви се вѣдѣниѣ твоѣ мною; 247с16–17 оудиви се вѣдѣ твоя отъ мене.

50 50.1 **сзблзнити сѧ – прѣльстити**

Мт24:24 ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται καὶ δώσουσιν σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς.

ЙоЕБ342а: якоже сзблзнити сѧ¹ (грц. σκανδαλισθῆναι) аште моштьно избъраньнимъ².

¹ III прѣльстити сѧ; ² I изборьнымъ; V и сзборьнымъ

Зогр, Мар, Ас: ѿко прѣвльстити (грц. πλανῆσαι) аште есть възможнѡ избѣраныѡ.

51 51.1 сѣконоуѣдникѣ – конѣуина

Гал4:4 ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου...

ЙоЕБ285б: Якоже приде сѣконоуѣдникѣ¹ лѣтоу.

¹ III исплзненіе лѣтѣ

Христ: егда же приде конѣуина лѣтоу

52 52.1 сѣнъмѣ – сѣставѣ – сѣтѣкѣ

Бт1:10 καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν.

ЙоЕБ150а: сѣнъмѣ¹ водьныѡ наричеть морѡ²

¹ I своры, III собрание водное; ² II, III, IV море

ЙоЕШ72б1–2, 94с27–28: ... и сѣставѣ водныѣ нарече морѣ; 90а8: ... и сѣтоки водныѣ прозва морѣ

Парим, ПалТк: и сѣставѣ водныѣ

καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας.

53 53.1 сѣобразьнѣ – вѣ тѣжде зракѣ

Филип3:20–21 ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, 21 ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα. наше житѣ на нѣсѣхѣ ееть, отънюдоу же и сѣсителиа жидемѣ хѣ нѣса¹, иже преобразить тѣло сѣмѣрениа нашего, якоже² бытие³ емоу сѣобразьноу кѣ плзти славы сего.

¹ II, IV, V га сѣса; III га нѣса хѣ, I нѣса; ² II, III, IV, яко; ³ rel. быти

Карп: наше житѣ на нѣсѣхѣ ееть, отънюдоу же и сѣсителиа ждемѣ хѣ нѣса, быти емоу вѣ тѣжде зракѣ тѣлови славы его (ПандАНТХI в. сѣобразьно тѣло славы его).

Срв. сѣщо по-горе подобьнѣ образьнѣ – сѣобразьнѣ Рим8:29 (ЙоЕБ297б).

54 54.1 сѣновение – оусынение

Гал4:4–5 ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν.

ЙоЕБ327а: егда же приде конѣуина лѣтоу посѣла бѣ сѣна своего единогоудьнааго¹ раждюшѣ сѣ отъ жены, чѣлка бывающа² подъ законьнѣ, да подъзаконьныѡ искоупить, да сѣновение³ приметь⁶.

¹ III, V единогоудьнаго; ² I бывша, II–V бывшаго; ³ I, II, IV, V сѣновение, III вѣсновления.

Христ: егда же приде коньчина лѣтоу послѣ бѣ снѣ свои единочадый, раждюшь ся отъ жены, ꙗко бывающии подъ законъмъ, да подзаконьныя искоупить, да оусыниение приметь.

55 55.1 **стыдѣти са – срамляти са**

Бт2:25 καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο.

ЙоЕБ166а нага бѣста, адамъ же и евъга, не стыдяшете себе¹.

¹ rel. стыдяста са

ЙоЕБ331а нага башете¹, адамъ же и евъга, и не срамляшете ся².

¹ I бѣста; ² rel. срамляста ся

Парим: и бѣста оба нага, адамъ же и жена его, и не стыдяста са.

ЙоЕШ 265д24–266а1: бѣасте нага ни себе стыдяшете

56 56.1 **трѣвнице – жрътвѣникъ**

Евр7:13 ἐφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἐτέρας μετέσχηκεν, ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκεν τῷ θυσιαστηρίῳ.

ЙоЕБ227б: от негоже племене никъстоже призьрѣ къ трѣвницю¹.

¹ II–V оустилоу

Христ: къ жрътвѣнику

57 57.1 **оувѣдѣти – познати – разоумѣти**

Бт 3:7 καὶ διηνοιχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ ἔρραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα.

ЙоЕБ331а: оувѣдѣсте яко нага¹ бѣсте² и оустыдѣвъша ся³ сзшисте себѣ опоясание⁴.

¹ I наги; ² rel. бѣста; ³ V оустыдѣста; ⁴ III сзшиста себѣ листие смоковное и прѣпоясаша са

Вєrčić и познаста ѣко нага бѣста, сзшиста же себѣ прѣпоѣсание.

Парим 26б: разоумѣста яко нага бѣста и сзшиста ... себѣ прѣпоѣсание.

Бт. 4:1 Αδὰμ δὲ ἔγνω Εὐὰν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάϊν καὶ εἶπεν· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ.

ЙоЕБ331б: Адамъ позна¹ женю свою и приаѣти и роди.

¹ позна липсва в II, IV

Вєrčić оувѣдѣ же Адамъ ѣвгоу женю свою и заѣвши породи Каина.

58 58.1 **оуєзпѣшь – оумьрѣшь**

вѣскрѣснѣти – вѣстати

1Кор15:20 Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.

ЙоЕБ352б: яко гѣ вѣскрѣсе наѣатъкъ оуєзпѣшимъ¹.

¹ III нынѣ же хѣсѣ възста отъ мрътвыи хъ на чѣтѣхъ оумерьшимъ.

Карп: хѣсѣ възста отъ мрътвыи хъ на чѣтѣхъ оумерьшимъ.

1 Сол 4:14 εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ.

ЙоЕБ352б: аште бо вѣроуемъ, яко ѿисъ оумьрѣтъ и възста, тако и бѣ оусъпшыа сѣ исъмъ приведееть сѣ нимъ.

Христ: оумьре и възскръсе тако и бѣ оусъпшыа сѣ исъмъ приведееть сѣ нимъ.

59 59.1 **ХОТѢНИЕ – ВОЛЯ**

Рим 9:19 Ἐρεῖς μοι οὖν· τί [οὖν] ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν;

ЙоЕБ206а: и хотѣнию (тѣ θελήματι) него никтоже не противить сѣ.

АпШИш, Христ: воли (тѣ βουλήματι) бо него кто противить сѣ?

60 60.1 **ХОТѢТИ – ВЪСХОТѢТИ**

Пс 134:6 πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ...

ЙоЕБ48б: все бо еликоже хощеть можетъ

ЙоЕБ206а все бо еже възхотѣ створи бѣ¹

¹ rel. гѣ

Син: всѣ елико възхотѣ створи бѣ

ЙоЕШ26 9–13: всего еже хотѣ гѣ створи

61 61.1 **ҪЛОВѢЧЪ – ҪЛОВѢЧЬСКЪ**

ѣнъ члѣчъ – ѣнъ члѣчъскъ Мт 24:27

ЙоЕБ259а: якоже млъзнии изидеть¹ отъ възтока² и достигнеть³ до запада⁴, такоже боудеть приходъ⁵ ѣна члѣчъ⁶.

¹ III изходить; ² II, IV възтокъ; ³ и достигнеть липсва в III; ⁴ западъ; ⁵ III пришьствине; ⁶ члѣчъска

Мар, Зогр: ѣкоже млъзнии изходить отъ възтокъ и авлѣтъ сѣ до западъ, тако бѣдетъ и пришьствине ѣна члѣчъскааго.

Мт 24:30 καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ...

ЙоЕБ255а: тѣгда сѣ авить знамение ѣна члѣчъ.

Мар: авить сѣ знамение ѣна члѣчъскааго.

ЙоБ:53 ... ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

ЙоЕБ272а: аште не ясте плъзти ѣна члѣчъ¹... не имате жизни вѣчъныа².

¹ III члѣчъскааго, ни пиете крови него; ² III живота не имате въз себѣ

Мар, Зогр: аште не сѣнѣсте плъзти ѣна члѣчъскааго (члѣчъ) ... живота не имате въз себѣ.

62 62.1 **ядрѧ – лѧно**

Йо1:18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

ЙоЕБ146: бѧ никтоже николиже не видѣ, иноуадыи снз сын вѣ ядрѣхъ (грц. ἐν τοῖς κόλποις) о҃ғиихъ, тѣ исповѣда ѡ немь.

Мар: бѧ никътоже не видѣ николиже, иноуадыи снз сѧи вѣ лѧнѣ (грц. εἰς τὸν κόλπον) о҃ғи, тѣ исповѣда.

63 63.1 **ѣдиноуадынь – ѣдиноуадыи**

Гал4:4–5 ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν.

ЙоЕБ327а: егда же приде коньжина лѣтоу посъла бѣ снѧ своего ѣдиноуадынадо¹ раждюшь сѧ отъ жены, члѣка бывающа² подъ законъмъ, да подъзаконьныя искоупить, да сновение³ приметь⁶

¹ III, V ѣдинородьнадо; ² I бывша, II–V бывшадо; ³ I, II, IV, V сновление, III вѣсновления.

Христ: егда же приде коньжина лѣтоу посъла бѣ снѣ свои ѣдиноуадыи, раждюшь сѧ отъ жены, члѣка бывающии подъ законъмъ, да подъзаконьныя искоупить, да оусынение приметь.

Срв. Йо1:18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

ЙоЕБ146: бѧ никтоже николиже не видѣ, иноуадыи снз сын вѣ ядрѣхъ о҃ғиихъ, тѣ исповѣда ѡ немь

Мар: бѧ никътоже не видѣ николиже, иноуадыи снз сѧи вѣ лѧнѣ о҃ғи, тѣ исповѣда.

От извършената съпоставка могат да се направят следните изводи:

Значителният брой библейски цитати в ЙоЕБ са ценен източник за изследване текстологическата история на славянския превод и редакциите на Свещеното писание по отношение установяването на първата специална терминологична лексика в старобългарски език. Общо в 111 случая са отбелязани различията на специални терминологични единици между ЙоЕБ и използваните за сравнение славянски библейски ръкописи. Сравнението на богословските термини в тези пасажии с употребата им на съответните места в консултираните преписи на книги от Свещеното писание (Син, Бол, Чуд, Пог, Мар, Зо҃р, Ен, Карп, Христ, Матич), а също и с цитатите в Супр, ЙоЕШ, ПандАнтХІв., ГрНазХІв. и др. сочи, че в превода на Йоан Екзарх са намерили отражение някои от

лексикалните признаци на Преславската редакция на старобългарските книги. Тук ще се спра на някои от тях.

1Кор15:42:–44 *вещьстїе* (ЙоЕБ, ПрКозма, Толст) – *нечъсть* (Слепч, Карп, Христ) (вж. табл. 8.1). Лексемата *вещьстїе* се среща и в цитат от Тит2:2 в Симеоновия Златоструй, както и в преславския превод на Номоканона¹¹.

Евр13:4 *вѣдѣнѣ* – *люводѣи* (вж. табл. 6.2). Композитът *люводѣи* се замества от *вѣдѣнѣ* и в ХронГАМ, С61076г. 265л., ЕфрКрм488.

Йо17:3 *истовѣ* – *истиньнѣ* (вж. табл. 23.1). Прилагателното *истовѣ* се открива и в тълковната редакция на старозаветните библейски книги (вж. Дан7:16; Вт32:15). В Чуд75:15 *истиньнѣ* също е заменено с *истовѣ*. В преводни и оригинални съчинения на преславски книжовници (освен ЙоЕ, също ПрКозма, ГрНазХІв., ХронГАМ и др.) на *истиньнѣ* съответства *истовѣ*.

1Кор12:28 *пастоухѣ* (ЙоЕБ, ПрКозма, Толст) – *пастырѣ* (Охр, Слепч, Карп, Шиш) (вж. табл. 31.1). В преславските библейски преводи (вж. например Ис13:11, Амос3:12) се среща *пастоухѣ*. Срещу *пастырѣ* в Кирило-Методиевия превод на Евангелието в преславската редакция, отразена във Врач (Мт25:32, Йо10:10), Гал и пълните руски апракоси (Мст, Юр, Добрил, Тип №6, Хлуд 170д) и други ръкописи стои *пастоухѣ*¹².

Йо5:39–40, 2Тим3:16 *писаниѣ* – *кѣнигы* (вж. табл. 32.1). На *кѣнигы* в Кирило-Методиевия превод в преславската редакция на Евангелието, представена във Воскр (Мт5:31, Мк14:49), Хлуд 170д (Лк13:31), Бнш (Йо13:18; 19:28; 36:37), Врач (Лк24:27), Добр (Йо13:8; 17:12) и Апостола (Рим1:2; 2:27), съответства *писаниѣ*. Замяната на *кѣнигы* с *писаниѣ* е регистрирана също в евангелските цитати от Йо10:31 в Изб1073г. и Йо5:39 в ЙоЕБ.

Гал4:7 *причѣстѣникѣ* (ЙоЕБ, ПрКозма) – *наслѣдѣникѣ* (Христ) (вж. табл. 44.1). Думата *причѣстѣникѣ* вместо *наслѣдѣникѣ* откриваме в преславските евангелски преводи, например в стиха от Мк12:7

¹¹ Данните от съпоставката на ЙоЕБ с лексиката на Апостола са успоредени с резултатите от предходни изследвания. Вж. Добрев (1984, с. 44–62); Пенев (1989, с. 246–318); Христова-Шомова (2004); Атанасова (1991, с. 68–75). За отделните преславски паметници са консултирани и основните палеославистични лексикографски трудове.

¹² Данните за евангелските примери са успоредени с резултатите от предходни изследвания. Вж. Славова (1985, 1989).

в Добр, Гал, Търн, 5-те апракоса. Подобна употреба се наблюдава и в Усп, в Супр, в Изб1073г.; срв. също употребата на глагола причастити вм. наследити в Чуд, Мст, Юр, Добрил.

Ефес5:19 пѣснь (ЙоЕБ, ПрКозма, Толст) – псалмъ (Охр, Слеч, Христ, Карп) (вж. табл. 47.1). Заменянето на гърцизма псалмъ с пѣснь се отбелязва в преславската редакция на Псалтира, отразена в Чуд80:3 (вж. повече у Карачорова 1984, 1989). В преславската част на Супр (вж. л. 418₂₅, 419₅, 139₁₅, 319₂₆) също се открива подобна замяна.

В този аспект може да се посочи още и употребата на такива типични преславизми при специалните наименования като: възтати – Пс131:8, 1Сол4:14 (вж. табл. 12.1); жизнь – Йо6:53 Йо17:3 (вж. табл. 20.1); наркъз – Пс148:5 (вж. табл. 26.1)¹³; правъдивъз – 1Тим1:9 (вж. табл. 27.2); везоумьнъз – Пс48:13 (вж. табл. 4.1); трѣбице – Евр7:13 (вж. табл. 56.1) оставление – Мт26:27–28 (вж. табл. 29.1), плъть – Мт6:25 и др. (вж. табл. 33.1), порода – Бт2:8 и др. (вж. табл. 40.1), причастие – 2Кор6:14 (вж. табл. 43.1), сотонинъз – 2Сол 2:8–9 (вж. табл. 1.3), творение – Рим1:20 (вж. табл. 25.2) и т.н. Вероятно, когато Йоан Екзарх е превеждал Богословието, в Преслав вече е била започнала работата по редактирането на извършените по-рано от Кирил и Методий преводи на богослужебните книги.

На някои места Йоан Екзарх предава библейския текст в неговата по-архаична редакция (например Бт1:10 (ЙоЕБ150а) – употреба на сънъмъз вместо съборъз (вж. табл. 52.1), Пс44:8 (ЙоЕБ241а) – употреба на елѣи вместо масло (вж. табл. 41.1), Пс50:6 (ЙоЕБ317а–б) – употреба на неприязнино вместо зъло, 1Кор15:20 (ЙоЕБ352б) – употреба на възкръснѣти вместо възтати (вж. табл. 10.1), Гал4:4 (ЙоЕБ285б) – употреба на съконьчание вместо изпълнение (вж. табл. 51.1). Това може да се обясни с ранния превод на Богословието и с началния етап от развитието на самата преславска редакция.

Библейските цитати в ЙоЕБ предлагат обилен материал и за изследване на старобългарската лексикална и словообразователна синонимия при специалните терминологични наименования. Тя се проявява най-вече при предаването на една и съща гръцка лексема с две и повече славянски съответствия. Например гръцката лексема парáδεισος в различни библейски цитати от ЙоЕБ е преведена ту с порода Бт2:10 (ЙоЕБ151б), Бт2:16 (ЙоЕБ167а–б), 1Кор11:24–25 (ЙоЕБ257б), ту с рай (ЙоЕБ170б) (вж. табл. 40.1). Употребената

¹³ За предпочитанието на преславските книжовници към думи с корен –рок- вж. у Милтенов (2006, с. 190).

на два пъти в гръцкия текст дума σῶμα в 1Кор15:44 (ЙоЕБ354б) е преведена в ЙоЕБ веднъж с тѣло и веднъж с плътъ (вж. табл. 33.1). Срв. и превода на ἀνίστημι с възтати в Пс131:8 (ЙоЕБ254б) или в 1Сол4:14 (ЙоЕБ352б) (вж. табл. 12.1) и с възкръснѣти в 1Кор15:20 (ЙоЕБ352б) (вж. табл. 10.1). Наличието на двата синонима в общ контекст навежда на мисълта, че так разнoобразието е нарочно търсено със стилистична цел – за избягване на повторението и постигане на по-съвършен изказ.

Широко отразена е и словообразователната синонимия. Например грц. глагол θέλω в различни употреби на цитата от Пс134:6 се предава един път с хотѣти (ЙоЕБ48б), друг път с възхотѣти (ЙоЕБ20ба) (вж. табл. 60.1). Съществителното ἀνάμνησις в 1Кор11:24 се превежда ту с поминание (ЙоЕБ265а–б), ту с възпоминание (ЙоЕБ267а) (вж. табл. 38.1). Срещу прилагателното от Евр13:4 ἀμίαντος на едно място стои несквърньнъ (ЙоЕБ334б), на друго несквърнявъ (ЙоЕБ337а) (вж. табл. 6.4). Срв. също превода на ὑάμος от Евр13:4 с женитва (ЙоЕБ334б) и с женение (ЙоЕБ337а) (вж. табл. 6.1). Вж. и истовъ в Йо17:3 (ЙоЕБ37а) и истиньнъ в Йо6:55 (ЙоЕБ272а–б) като съответствия на ἀληθινός и ἀληθής (вж. табл. 23.1). Тези и други подобни примери за пореден път свидетелстват за езиковия усет и майсторство на Йоан Екзарх, за стремежа му да усъвършенства и разнoобразява старобългарските езикови средства. Те са доказателство и за прилагане в „Небеса” на утвърдения в Преславската книжовна школа принцип на свободен от влиянието на евангелския текст превод на библейски цитати, в които има възможност за избор между два лексикални варианта – частични или пълни синоними.

Наблюденията върху лексикалните замени в БЦ с определени дублетни деривати очертава характерните за езика на Йоан Екзарх словообразователни предпочитания: употреба на конверсиви: 1Кор15:42:–44 (ЙоЕБ354а–б) (вж. табл. 8), Мт24:27 (ЙоЕБ259а) (вж. табл. 42), Яков1:17 (ЙоЕБ9а–б) (вж. табл. 18.1); склонност към формации на -ѣство Лк1:78 (ЙоЕБ20а) (вж. табл. 24), ЙоВ33:4 (ЙоЕБ47а–б) (вж. табл. 14.2), 2Сол2:11–12 (ЙоЕБ338б) (вж. табл. 2.1); суфиксален плеоназъм Гал4:4–5 (ЙоЕБ327а) (вж. табл. 63).

Сравнението между превода на БЦ в ЙоЕБ и превода на съответните стихове, отразен в различни славянски библейски ръкописи, разкрива старобългарския книжовник като преводач, предпочитащ смисловия превод пред буквалния. Като пример може да се посочи преводът на ὑνώσκουσι в цитата от Йо17:3 (ЙоЕБ37а) (вж. табл. 17). В Мар и Изб1073г. този глагол е преведен посредством точните семантични транспоненти

знайть и вѣдають, докато Йоан Екзарх е пренебрегнал буквалната съотносимост с гръцкия образец и го е предал по смисъл вѣроуѣють, като същевременно е запазил съдържателната му стойност. Предпочитането на симплекси и комозити пред словосъчетания при предаването на определени гръцки синтагми в БЦ у ЙоЕБ се счита за една от характерните черти на преславската книжовно-езикова практика (Филип3:20–21 / ЙоЕБ355а–б/ /вж. табл. 53/, 2Сол2:11–12 /ЙоЕБ338б/ /вж. табл. 2.3/). Обратно, словосъчетания са избрани вместо симплекси и комозити в Рим8:29 (ЙоЕБ297б) (вж. табл. 36.1), Иов33:4 (ЙоЕБ47а–б) (вж. табл. 14.1), ПТим3:16 (ЙоЕБ306б) (вж. табл. 9.1). Всичко това е в съответствие със следваната от Йоан Екзарх концепция за близост на книжовния език до говоримата реч, която е ясно изразена от него в Пролога на *Богословието*. Тези наблюдения същевременно показват, че влиянието на библейския текст върху начина на превеждане на отделните думи или на цялата фраза не е абсолютно – както е впрочем и в повечето преводни съчинения, възникнали през Х в., където старозаветните и новозаветните референции често се превеждат наново (срв. Милтенов, 2006, с. 146, 154, 164, 170).

Интересна е съпоставката на лексикалните единици от един и същ цитат в ЙоЕБ и ЙоЕШ. В някои случаи по отношение на цитиранията ЙоЕШ стои по-близо до каноничните текстове от ЙоЕБ. Срв. Рим1:20/ ЙоЕШ7с4–8 : ЙоЕБ169а (вж. табл. 25); Бит1:10/ ЙоЕШ72б1–2, ЙоЕШ94с27–28 : ЙоЕБ150а (вж. табл. 52). В други обратно, ЙоЕБ върви по каноничния текст, а ЙоЕШ се отклонява от него (Пс138:6/ЙоЕБ169б : ЙоЕШ5069–11 /вж. табл. 49/). В трети се наблюдава съвпадение между цитирането на един и същ библейски пасаж в двете съчинения на книжовника, например:

Яков1:17 П̄а̄са̄ δ̄ο̄σις̄ ἀγαθ̄ῆ̄ καὶ π̄αν̄ δ̄ώρημᾱ τέλειον̄ ἄνωθεν̄ ἐστὶ̄ καταβαί̄νον̄ ἀπ̄ο̄ τοῦ̄ Πατρ̄ο̄ς̄ τ̄ῶ̄ῡ φ̄ω̄τ̄ῶ̄ῡ.

ЙоЕБ9а–б: всяка во ДА (lege даць, Sadnik, 1967, с. 19, анм. 4) и всякъ даръ съвършенъ.

ЙоЕШ110а20–23: вса ДАТЬ благаа и всь даръ свръшенъ.

срещу всако ДАНИЕ в Апостолския текст (вж. табл. 18).

Повтарящите се библейски цитати в ЙоЕБ и ЙоЕШ предлагат обилен материал за изследване на авторовата лексикална и словообразователна синонимия. Например гръцката лексема *συστήματα* в цитата от Бит1:10 ЙоЕБ превежда със сънмы (ЙоЕБ169а), а ЙоЕШ – ту със съставы (ЙоЕШ72б1–2, 94с27–28), ту със сътокы (ЙоЕШ90а8) (вж. табл. 52). За употребената в няколко

библейски цитата грц. дума παράδεισος в ЙоЕБ се предпочита превод порода: Бт2:8 (ЙоЕБ2576), Бт2:10 (ЙоЕБ1516), докато в ЙоЕШ се използват едемъ: Бит2:10 (ЙоЕШ258d6–8) и раи: Бт2:10 (ЙоЕШ258d6–8) (вж. табл. 40). Срв. и превода на ἄνωθεν посредством съз горы в Яков1:17 (ЙоЕБ9а–б) и чрез съ выскости при предаването на същия цитат в ЙоЕШ110а20–23 (вж. табл. 18.3). Тези и други сходни примери още веднъж доказват филологическия нюх и умение на Йоан Екзарх, разкриват амбицията му да обогатява и развива възможностите на старобългарския език. Многообразието от варианти на един и същ библейски цитат в различните творби на книжовника за пореден път показва, че той не само рядко е взимал под внимание битувания в дадения момент текст на Свещеното писание, а често дори не се е стремил да възстанови по памет съответния библейски пасаж.

Не се установяват съвпадения на цитати от ЙоЕБ и други преславски произведения спрямо класическите старобългарски паметници (КСП).

Наблюденията показват тенденция към възстановяване на каноничния библейски текст в традицията според даден ръкопис. Ето два примера:

2Сол2:3–4 Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον. ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἢ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, 4ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρούμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσει ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν θεός.

ЙоЕБ339а–б: никъзтоже васъ не прѣльститиѣ никыимъже образъмъ, аште бо не придеть пръвое и явити ся чловѣкъ безаконьныи

¹ не липсва в III; ² III яко аще; ³ II–V отъстоупьникъ; ⁴ II, IV, V прѣвѣе; III прѣжде; ⁵ III открьет са; ⁶ II, IV, V безакония, III сынъ погыбѣли, = ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας; ⁷ II, IV, V соупротивлени ся; III противьникъ; ⁸ III прѣвознесли са; ⁹ II, IV, V на весь глѣмыи; на всѣкого члѣка глѣмаго бѣга.

Христ: никъзтоже васъ не прѣльститиѣ никыимъже образомъ, яко аште (не) придеть отстѣпление прѣжде авити са и открьет са чловѣкъ безакония сынъ погыбѣли (вж. табл. 3).

1Кор11:24–25 ... τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ...

ЙоЕБ265а–б: се творите на мое поминание (Садник, 1983а, с. 13, разночет. I, II, IV, V въспоминание).

Христ: се творите въ мое въспоминание (вж. табл. 38).

И така, в заключение трябва да се изтъкне изключителното значение на библейските цитати в Йоан-Екзарховия превод на *De fide orthodoxa* за

изследване развоя на терминологичния пласт лексика в старобългарски език. В цитатите има езикови данни, по които може да се съди за отношението на превода към цялостната книжовна традиция през Средновековието, както и за връзката му с Кирило–Методиевия библейски превод и неговата преславска редакция.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Kurz, J., & Hauptová, Z. (Eds.). (1958–1997). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. (Vols. 1–4). Praha: Čav, Euroslavica.
- Miklosich, F. (1977). *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*. Wien: Scientia Verlag Aalen. (Neudruck der Ausgabe 1862–1865)
- Андреева, П. (2014). *Ролята на библейските цитати в Средновековния текст*. Retrieved 14 April 2016, from http://poliphilology.blogspot.com/2014/08/13_19.html
- Атанасова, Д. (1991). Наблюдения върху лексиката на апостолските цитати в „Небеса“ от Йоан Екзарх Български. *Език и литература*, 46(1), 68–75.
- Богданова, С. (2003). Евангелските цитати в най-ранния славянски превод на „Пандектите“ на Никон Черногорец. In *Преславска книжовна школа* (Vol. 7, pp. 104–117). София: Издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Велковска, Е. (1982). Бележки върху библейските цитати в „Похвално слово за Кирил от Климент Охридски“. *Старобългарска литература*, (12), 64–69.
- Върбанова, П. (2006). Повтарящите се евангелски цитати в Пандектите на Антиох. In *Преславска книжовна школа* (Vol. 9, pp. 135–159). Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Георгиева, Т., & Трендафилова, П. (2005). Лексиката на евангелските цитати в Слово о твари Божии от сборника Златоструй. In *Преславска книжовна школа* (Vol. 8, pp. 199–207). Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Димитрова-Маринова, Д. (2002). *Библейските текстове и старобългарската литература*. Retrieved 14 April 2016, from <http://liternet.bg/publish7/ddmarinova/biblejskite.htm>
- Добрев, И. (1984). Апостолските цитати в Беседата на Презвитер Козма. In *Кирило–Методиевски студии* (Vol. 1, pp. 44–62). София: Издателство на БАН.
- Иванова, М. (2005). Употребата на старозаветните цитати в Пространното житие на Константин-Кирил Философ. In W. Moskovich & S. Nikolova (Eds.), *Judaeo Bulgarica, Judaeo Russica et Palaeoslavica* (Vol. 15, *Jews and Slavs*, pp. 103–110). Jerusalem: The Center for Slavic Languages and Literatures of the Hebrew University of Jerusalem.
- Иванова-Мирчева, Д. et al. (Eds.). (1999–2009). *Старобългарски речник*. (Vols. 1–2). София: Валентин Траянов.

- Карачорова, И. (1984). Лексиката на Чудовския псалтир и преславската редакция на старобългарските богослужбени книги. *Български език*, (1), 53–61.
- Карачорова, И. (1989). Към въпроса за Кирило–Методиевия старобългарски превод на Псалтира. In *Кирило-Методиевски студии* (Vol. 6, pp. 130–246). София: Издателство на БАН.
- Люцканова, Д. (n.d.). Устойчивите словесни комплекси в библейските цитати от старобългарския превод на огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски (ГИМ, Син. 478). *Litermedia*. Retrieved 14 April 2016, from http://litermedia.com/index.php?ind=downloads&op=entry_view&iden=168
- Макеева, И. И., & Пичхадзе, А. А. (2000). *Библейские цитаты в древнерусской „Пчеле“*. Retrieved 14 April 2016, from <http://www.ruslang.ru/doc/lingistoch/2000/05-makeeva.pdf>
- Милтенев, Я. (2006). *Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция*. София: Авалон.
- Милтенова, А. (2001). Библейският текст и въпросоответните текстове от катехитичен тип (върху материал от така наречената „Беседа на тримата светители“). In *Традиция. Приемственост. Новаторство: В памет на Петър Динев* (pp. 74–86). София: БАН.
- Науом, А. (1981). Свето писмо и богослужбени текстове као компонента црковнословенских книжевних дела (издавачка пракса и постулати). In *Текстологја средновековних јужнословенских книжевности* (pp. 43–47). Београд: Српска Академја наука и уметности.
- Науом, А. (1995). Функции на библейските елементи в художествената структура на Йоан Екзарховите слова. In *Преславска книжевна школа* (Vol. 1, pp. 131–138). Шумен: Универзитетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Николов, Н. (1999). Евангелските цитати в старобългарския пълен превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски (с оглед на употребата на глаголните форми). In *Трудове на Катедрата по история* (Vol. 3, pp. 115–135). Шумен: Универзитетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Николов, Н. (2000). Апостолските цитати в старобългарския пълен превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски (с оглед на употребата на глаголните форми). *Годишник на ШУ „Епископ Константин Преславски“*, 15(А. Факултет по хуманитарни науки), 30–86.
- Николов, Н. (2002). Новозаветните цитати в старобългарския пълен превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски (Син 478). In *Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. Ценности, традиции, общуване* (pp. 156–174). София: ИК „Гутенберг“.
- Николов, Н. (2004). Старозаветните цитати в пълния старобългарски превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски. In *Трудове на Катедрите по история и богословие: В чест на 75-годишнината на видния църковен историк проф. д. т. н. Тодор Събев* (Vol. 6, pp. 302–322). София: Академично издателство „Марин Дринов“.
- Пенев, П. (1989). Към историята на първия старобългарски превод на Апостола. In *Кирило-Методиевски студии* (Vol. 6, pp. 246–318). София: Издателство на БАН.
- Пенкова, П. (2014). Библейските цитати в старобългарския превод на Второто слово против арианите от Атанасий Александрийски. *Palaeobulgarica*, 38(3), 49–60.

- Пикио, Р. (1993). Функцията на библейските тематични ключове в литературния код на православно славянство. In Р. Пикио, *Православно славянство и старобългарската културна традиция* (pp. 385–435). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Русек, Й. (1991). Евангелските части в Триодите и най-ранните преводи на Евангелието. *Palaeobulgarica*, 15(1), 19–24.
- Самойлова, Н. (1997). Преславска лексика в евангелските цитати в Супрасълския сборник. *Palaeobulgarica*, 21(1), 85–90.
- Славова, Т. (1985). Преславска редакция на старобългарските богослужбени книги. In *Изследвания по кирилметодиевистика* (pp. 161–174). София: Наука и изкуство.
- Славова, Т. (1989). Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. In *Кирило-Методиевски студии* (Vol. 6, pp. 15–129). София: Издателство на БАН.
- Срезневский, И. И. (1893–1903). *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам* (Vols. 1–3). Санкт-Петербург: Издание Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук.
- Срезневский, И. И. (1989). *Словарь древнерусского языка* (Vols. 1–6). Москва: книга. (Репринтно издание)
- Станчев, К. (1985). За художествената специфика на старобългарската литература. In К. Станчев, *Стилистика и жанрове на старобългарската литература* (pp. 5–21). София: ДИ „Народна просвета“.
- Стоянова, Г. (1996). За термина на поучителните слова на Петър Черноризец и библейските цитати в тях. In *Медиевистични изследвания в памет на Пейо Димитров* (pp. 149–159). Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Стоянова, Г. (2002). Библейските цитати в Църковното сказание. In *Преславска книжовна школа* (Vol. 6, pp. 114–123). Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.
- Фрай, Н. (1993). *Великият код: Библията и литературата*. София: Гал-Ико.
- Христова-Шомова, И. (2004). Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Цейтлин, Р. М., Вечерка, Р., & Благова, Э. (Eds.). (1994). *Старославянский словарь (По рукописям X–XI вв.)*. Москва: „Русский язык“.

КОНСУЛТИРАНИ ИЗДАНИЯ НА ПАМЕТНИЦИ

- Aitzetmüller, R. (1958–1975). *Das Hexaemeron des Exarchen Johannes* (MLSDV) (Vols. 1–7). Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Altbauer, M. (1971). *Psalterium Sinaiticum: An 11th-century glagolitic manuscript from St. Catherine's Monastery, Mt. Sinai*. Skopje: MANU.

- Jagić, V. (1879). *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus, olim Zographensis, nunc Petropolitanus*. Berolini: Apud Weidmannos. Retrieved 12 April 2016, from <https://archive.org/details/quattuorevangeli00jagiuoft>
- Jagić, V. (1883). *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus – Памятник глаголической письменности. Мариинское четвероевангелие с примечаниями и приложениями*. St. Peterburg: Издание ОРЯС АН.
- Kałużniacki, E. (1896). *Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII scripti*. Vindobonae: Apud Caroli Gerold Filium.
- Miklosich, F. (1853). *Apostolus e codice monasterii Šišatovac*. Vindobonae: Apud Guilelmum Braumüller.
- Nestle–Aland *Novum Testamentum Graece*. (n.d.). Retrieved 21 April 2016, from <http://www.nestle-aland.com/en/the-28-edition/>
- Popovski, J. (1989). *The Pandects Of Antiochus*. (Diss.). Amsterdam-Nijmegen. (Полата књигописна, 23–24).
- Sadnik, L. (1967). *Des hl. Johannes von Damaskus "Εκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 1). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Sadnik, L. (1981). *Des hl. Johannes von Damaskus "Εκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 2). Freiburg i. Br.: Weiher.
- Sadnik, L. (1983a). *Des hl. Johannes von Damaskus "Εκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 3). Freiburg i. Br.: Weiher.
- Sadnik, L. (1983b). *Des hl. Johannes von Damaskus "Εκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 4). Freiburg i. Br.: Weiher.
- Septuaginta: The Geek Old Testament*. (n.d.). Retrieved 12 April 2016, from <http://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/chapter.asp?book=24&page=138>
- Амфилохий, архим. (1882–1883). *Четроевангелие Галичское 1144 года, сличенное с древнеславянскими рукописными Евангелиями XI–XVII веков и печатными: Острожским 1571-го и Киевским 1788 годов и с греческим Евангельским текстом 835 года, сличенным с греческими Четроевангелиями X и XI веков графа Орлова-Давыдова и с разночтениями, выбранными преосвященным Порфирием из Евангелий Императорской Публичной библиотеки в С.-Петербурге и печатным 1757 года, изд. Рейнекция. и 1854 года, изд. Тишендорфа* (Vols. 1–3). Москва: Типография Снегирева.
- Амфилохий, архим. (1885–1888). *Древнеславянский Карпинский Апостол XIII в. с греческим текстом 1072 года, сличенный по древним памятникам славянским XI–XV в. с разночтениями греческими, заимствованы из Нового завета, издания Рейнекция 1747 года* (Vols. 1–4). Москва.
- Бегунов, Ю. К. (1973). *Козма Пресвитер в славянских литературах*. София: БАН.
- Бенешевич, В. Н. (1907). *Древнеславянская кормчая XIV титулов без толкования* (Vol. 1). Санкт-Петербург: Типография Имп. Академии наук.
- Бенешевич, В. Н. (1987). *Древнеславянская кормчая XIV титулов без толкования* (Vol. 2). (Ю. К. Бегунов, И. С. Чичуров, Я. Н. Шапов под общ. рук. Я. Н. Шапова, Eds.). София: Издательство АН СССР/ БАН.
- Блахова, Е., & Хауптова, З. (Eds.). (1990). *Струмички (Македонски) апостол: Кирилски споменик од XIII век*. Скопје: МАНУ.

- Богдановић, Д. (1981). *Матичин апостол*. Београд: САНУ – Народна Библиотека Србије – Матица Српска.
- Будилович, А. С. (1875). *XIII слов Григория Богослова в древнеславянском переводе по рукописи Императорской Публичной библиотеки XI в.* Санкт-Петербург: Издание Отделения русского языка и словесности Имп. АН.
- Велчева, Б. (1975). *Добротиново евангелие: Български поменник от началото на XII в.* София: БАН.
- Дограмаджиева, Е., & Райков, Б. (1981). *Банишко евангелие: Среднобългарски поменник от XIII в.* София: БАН.
- Дуйчев, И. (1968). *Болонски псалтир: Български книжовен поменник от XIII век.* София: БАН.
- Евангелие апракос полный („Мстиславово евангелие“). (n.d.). Retrieved 12 April 2016, from http://www.manuscripts.ru/gospel/SK_51.html
- Жуковская, Л. П. (1983). *Апракос Мстислава Великого*. Москва: Наука.
- Заимов, Й., & Капалдо, М. (1982–1983). *Супрасълски или Ретков сборник (Vols. 1–2)*. София: БАН.
- Ильинский, Г. А. (1912). *Слепченский апостол XII века*. Москва: Тип. Г. Лисснера и Д. Собко.
- Истрин, В. (1920). *Книги временныя и образныя Георгия Мниха: Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе (Vol. 1)*. Петроград: ОРЯС РАН.
- Истрин, В. (1972). *Книги временныя и образныя Георгия Мниха: Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе (2nd ed., Vol. 1)*. München. (Slavische Prosyäen, 135)
- Кульбакин, С. М. (1907). *Охридская рукопись Апостола конца XII в.* София: Изд. на Археографската комисия при Министерството на народното просвещение. (Български старини, 3)
- Мирчев, К., & Кодов, Х. (1965). *Енински апостол: Старобългарски поменник от XI в.* София: БАН.
- Мушинская, М. М., Мишина, Е. А., & Гольщенко, В. С. (2008). *Изборник 1076 г. (Vols. 1–2)*. Москва: Отделение историко-филологических наук РАН.
- Павлова, Р. et al. (1991). *Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.): Изследвания и текст (Vol. 1)*. София.
- Палея Толковая. (n.d.). Retrieved 14 April 2016, from <http://old.stsl.ru/manuscripts/book.php?col=1&manuscript=038>
- Погорелов, В. А. (1910). Чудовская псалтырь XI в.: Отрывок толкования Феодорита Киррского на псалтырь в древнеболгарском переводе. In *Памятники старославянского языка (Vol. 3/1)*. Санкт-Петербург.
- Рибарова, З., & Хауптова, З. (1998). *Григоровичев паримејник: Текст со критички апарат*. Скопје: МАНУ.
- Чудовская псалтырь (ГИМ, Чуд. 7). (n.d.). *Манускрипт*. Retrieved 21 April 2016, from http://mns.udsu.ru/mns/portal.main?p1=8&p_lid=2

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Andreeva, P. (2014). *Roliata na bibleiskite tsitati v Srednovekovniiia tekst*. Retrieved 14 April 2016, from http://poliphilology.blogspot.com/2014/08/13_19.html
- Atanasova, D. (1991). Nabliudeniia vŭrkhu leksikata na apostolskite tsitati v "Nebesa" ot Ŗoan Ekzarkh Bŭlgarski. *Ezik i literatura*, 46(1), 68–75.
- Bogdanova, S. (2003). Evangelskite tsitati v naŭ-ranniia slavianski prevod na "Pandektite" na Nikon Chernogorets. In *Preslavska knizhovna shkola* (Vol. 7, pp. 104–117). Sofiia: Izdatelstvo "Prof. Marin Drinov".
- Dimitrova-Marinova, D. (2002). *Bibleiskite tekstove i starobŭlgarskata literatura*. Retrieved 14 April 2016, from <http://litenet.bg/publish7/ddmarinova/biblejskite.htm>
- Dobrev, I. (1984). Apostolskite tsitati v Besedata na Prezviter Kozma. In *Kirilo-Methodievski studii* (Vol. 1, pp. 44–62). Sofiia: Izdatelstvo na BAN.
- Fraŭ, N. (1993). *Velikiiat kod: Bibliiata i literaturata*. Sofiia: Gal-Iko.
- Georgieva, T., & Trendafilova, P. (2005). Leksikata na evangelskite tsitati v Slovo o tvari Bozhii ot sbornika Zlatostrui. In *Preslavska knizhovna shkola* (Vol. 8, pp. 199–207). Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski".
- Ivanova, M. (2005). Upotrebata na starozavetnite tsitati v Prostrannoto zhitie na Konstantin-Kiril Filosof. In W. Moskovich & S. Nikolova (Eds.), *Judaeo Bulgarica, Judaeo Russica et Palaeoslavica* (Vol. 15, *Jews and Slavs*, pp. 103–110). Jerusalem: The Center for Slavic Languages and Literatures of the Hebrew University of Jerusalem.
- Ivanova-Mircheva, D. et al. (Eds.). (1999–2009). *Starobŭlgarski rechnik*. (Vols. 1–2). Sofiia: Valentin Traianov.
- Karachorova, I. (1984). Leksikata na Chudovskiiia psaltir i preslavskata redaktsiia na starobŭlgarskite bogoslužebni knigi. *Bŭlgarski ezik*, (1), 53–61.
- Karachorova, I. (1989). Kŭm vŭprosa za Kirilo-Methodieviia starobŭlgarski prevod na Psaltira. In *Kirilo-Methodievski studii* (Vol. 6, pp. 130–246). Sofiia: Izdatelstvo na BAN.
- Khristova-Shomova, I. (2004). *Sluzhebniiat Apostol v slavianskata rŭkopisna traditsiia*. Sofiia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski".
- Kurz, J., & Hauptová, Z. (Eds.). (1958–1997). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. (Vols. 1–4). Praha: Čav, Euroslavica.
- Liutskanova, D. (n.d.). Ustoichivite slovesni kompleksi v bibleiskite tsitati ot starobŭlgarskiiia prevod na oglasitelnite slova na sveti Kiril Ŗerusalimski (GIM, Sin. 478). *Litermedia*. Retrieved 14 April 2016, from http://litermedia.com/index.php?ind=downloads&op=entry_view&iden=168
- Makeeva, I. I., & Pichkhadze, A. A. (2000). *Bibleiskie tsitaty v drevnerusskoŭ "Pchele"*. Retrieved 14 April 2016 from <http://www.ruslang.ru/doc/lingistoch/2000/05-makeeva.pdf>
- Miklosich, F. (1977). *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*. Wien: Scientia Verlag Aalen. (Neudruck der Ausgabe 1862–1865)

- Miltenov, I. (2006). *Dialogite na Pseudo-Kesarii v slavianskata rukopisna traditsiia*. Sofiia: Avalon.
- Miltenova, A. (2001). Bibleiskiiat tekst i vüprosootvetnite tekstove ot katekhitichen tip (vürkhu material ot taka narechenata "Beseda na trimata svetiteli"). In *Traditsiia. Priemstvenost. Novatorstvo: V pamet na Petür Dinekov* (pp. 74–86). Sofiia: BAN.
- Naumov, A. (1981). Sveto pismo i bogoslužebni tekstovi kao komponenta tsrkovnoslovenskih književnih dela (izdavačka praksa i postulati). In *Tekstologija srednjovekovnih južnoslovenskih književnosti* (pp. 43–47). Beograd: Srpska Akademja nauka i umetnosti.
- Naumov, A. (1995). Funktsii na bibleiskite elementi v khudozhestvenata struktura na Ĵoan Ekzarkhovite slova. In *Preslavska knizhovna shkola* (Vol. 1, pp. 131–138). Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski".
- Nikolov, N. (1999). Evangelskite tsitati v starobülgarskiiia pülen prevod na Oglasitelnite slova na sv. Kiril Ĵerusalimski (s ogleđ na upotrebata na glagolnite formi). In *Trudove na Katedrata po istoriia* (Vol. 3, pp. 115–135). Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski".
- Nikolov, N. (2000). Apostolskite tsitati v starobülgarskiiia pülen prevod na Oglasitelnite slova na sv. Kiril Ĵerusalimski (s ogleđ na upotrebata na glagolnite formi). *Godishnik na ShU "Episkop Konstantin Preslavski", 15(A. Fakultet po khumanitarni nauki)*, 30–86.
- Nikolov, N. (2002). Novozavetnite tsitati v starobülgarskiiia pülen prevod na Oglasitelnite slova na sv. Kiril Ĵerusalimski (Sin 478). In *Srednovkovna khristiianska Evropa: Iztok i Zapad. T'Sennosti, traditsii, obshtuvane* (pp. 156–174). Sofiia: IK "Gutenberg".
- Nikolov, N. (2004). Starozavetnite tsitati v pülniia starobülgarski prevod na Oglasitelnite slova na sv. Kiril Ĵerusalimski. In *Trudove na Katedrite po istoriia i bogoslovie: V chest na 75-godishninata na vidniia tsürkoven istorik prof. d. t. n. Todor Sübev* (Vol. 6, pp. 302–322). Sofiia: Akademichno izdatelstvo "Marin Drinov".
- Penev, P. (1989). Küm istoriiaata na pürviia starobülgarski prevod na Apostola. In *Kirilo-Metodievski studii* (Vol. 6, pp. 246–318). Sofiia: Izdatelstvo na BAN.
- Penkova, P. (2014). Bibleiskite tsitati v starobülgarskiiia prevod na Vtoroto slovo protiv arianite ot Atanasii Aleksandriiski. *Palaeobulgarica*, 38(3), 49–60.
- Pikio, R. (1993). Funktsiiaata na bibleiskite tematicni kluchove v literaturniia kod na pravoslavnoto slavianstvo. In R. Pikio, *Pravoslavnoto slavianstvo i starobülgarskata kulturna traditsiia* (pp. 385–435). Sofiia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Okhridski".
- Rusek, Ĵ. (1991). Evangelskite chasti v Triodite i naĴ-rannite prevodi na Evangelieto. *Palaeobulgarica*, 15(1), 19–24.
- Samoilova, N. (1997). Preslavska leksika v evangel'skikh tsitatakh Suprasl'skogo sbornika. *Palaeobulgarica*, 21(1), 85–90.
- Slavova, T. (1985). Preslavska redaktsiia na starobülgarskite bogoslužebni knigi. In *Izsledvaniia po kirilometodievistika* (pp. 161–174). Sofiia: Nauka i izkustvo.
- Slavova, T. (1989). Preslavska redaktsiia na Kirilo-Metodieviiia starobülgarski evangelski prevod. In *Kirilo-Metodievski studii* (Vol. 6, pp. 15–129). Sofiia: Izdatelstvo na BAN.
- Sreznevskii, I. I. (1893–1903). *Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka po pis'menym pamiatnikam* (Vols. 1–3). Sankt-Peterburg: Izdanie Otdeleniia russkogo iazyka i slovesnosti Imp. AN.
- Sreznevskii, I. I. (1989). *Slovar' drevnerusskogo iazyka* (Vols. 1–6). Moskva: kniga. (Reprint)

- Stanchev, K. (1985). Za khudozhestvenata spetsifika na starobŭlgarskata literatura. In K. Stanchev, *Stilistika i zhanrove na starobŭlgarskata literatura* (pp. 5–21). Sofiia: DI “Narodna prosveta”.
- Stoianova, G. (1996). Za termina na pouchitelnite slova na Petŭr Chernorizets i bibleiskite tsitati v tiakh. In *Medievistichni izsledvaniia v pamet na Peŭo Dimitrov* (pp. 149–159). Shumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”.
- Stoianova, G. (2002). Bibleiskite tsitati v TŖŭrkovnoto skazanie. In *Preslavska knizhovna shkola* (Vol. 6, pp. 114–123). Shumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”.
- TSeitlin, R. M., Vecherka, R., & Blagova, È. (Eds.). (1994). *Staroslavianskii slovar’ (Po rukopisiam X–XI vv.)*. Moskva: “Russkii iazyk”.
- Velkovska, E. (1982). Belezhki vŭrkhu bibleiskite tsitati v “Pohvalno slovo za Kiril ot Kliment Okhridski”. *Starobŭlgarska literatura*, (12), 64–69.
- Vŭrbanova, P. (2006). Povtariashtite se evangelski tsitati v Pandektite na Antiokh. In *Preslavska knizhovna shkola* (Vol. 9, pp. 135–159). Shumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”.

CONSULTED EDITIONS OF WRITTEN MONUMENTS

- Aitzetmŭller, R. (1958–1975). *Das Hexaameron des Exarchen Johannes* (MLSDV) (Vols. 1–7). Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Altbauer, M. (1971). *Psalterium Sinaiticum: An 11th-century glagolitic manuscript from St. Catherine’s Monastery, Mt. Sinai*. Skopje: MANU.
- Amfilokhiĭ, arkhim. (1882–1883). *Chetveroevangelie Galichskoe 1144 goda, slichennoe s drevleslavianskimi rukopisnymi Evangeliiami XI–XVII vekov i pechatnymi: Ostrozhskim 1571-go i Kievskim 1788 godov i s grecheskim Evangel’skim tekstom 835 goda, slichennym s grecheskimi Chetveroevangeliiami X i XI vekov grafa Orlova-Davydova i s raznochteniiami, vybrannymi preosviashchennym Porfiriem iz Evangelii Imperatorskoĭ Publichnoĭ biblioteki v S.-Peterburge i pechatnym 1757 goda, izd. Reĭneksiia. i 1854 goda, izd. Tishendorfa* (Vols. 1–3). Moskva: Tipografiia Snegireva.
- Amfilokhiĭ, arkhim. (1885–1888). *Drevneslavianskii Karpinskiĭ Apostol XIII v. s grecheskim tekstom 1072 goda, slichennyĭ po drevnim pamiatnikam slavianskim XI–XV v. s raznochteniiami grecheskimi, zaimstvovany iz Novogo zaveta, izdaniia Reĭneksiia 1747 goda* (Vols. 1–4). Moskva.
- Begunov, I. K. (1973). *Kozma Presviter v slavianskikh literaturakh*. Sofiia: BAN.
- Beneshevich, V. N. (1907). *Drevneslavianskaia kormchaia XIV titulov bez tolkovaniia* (Vol. 1). Sankt-Peterburg: Tipografiia Imp. Akademii nauk.
- Beneshevich, V. N. (1987). *Drevneslavianskaia kormchaia XIV titulov bez tolkovaniia* (Vol. 2). (I. K. Begunov, I. S. Chichurov, I. N. Shchapov pod obshch. ruk. I. N. Shchapova, Eds.). Sofiia: Izdatel’stvo AN SSSR/ BAN.
- Blahova, E., & Hauptova, Z. (Eds.). (1990). *Strumiĭki (Makedonski) apostol: Kirilski spomenik od XIII vek*. Skopje: MANU.

- Bogdanović, D. (1981). *Matičin apostol*. Beograd: SANU – Narodna Biblioteka Srbije – Matica Srpska.
- Budilovich, A. S. (1875). *XIII slov Grigoriia Bogoslova v drevneslavianskom perevode po rukopisi Imperatorskoj Publichnoj biblioteki XI v. Sankt-Peterburg*: Izdanie Otdeleniia russkogo iazyka i slovesnosti Imp. AN.
- Chudovskaia psaltyr' (GIM, Chud. 7). (n.d.). *Manuskript*. Retrieved 21 April 2016, from http://mns.udsu.ru/mns/portal.main?p1=8&p_lid=2
- Dogramadzhieva, E., & Raïkov, B. (1981). *Banishko evangelie: Srednobŭlgarski pametnik ot XIII v. Sofiia*: BAN.
- Duïchev, I. (1968). *Bolonski psaltir: Bŭlgarski knizhoven pametnik ot XIII vek*. Sofiia: BAN.
- Evangelie aprakos polnyi ("Mstislavovo evangelie"). (n.d.). Retrieved 12 April 2016, from http://www.manuscripts.ru/gospel/SK_51.html
- Il'inskiï, G. A. (1912). *Slepchenskiï apostol XII veka*. Moskva: Tip. G. Lissnera i D. Sobko.
- Istrin, V. (1920). *Knigi vremennia i obraznia Georgiia Mnikha: Khronika Georgiia Amartola v drevnem slavianorusskom perevode* (Vol. 1). Petrograd: ORIAS RAN.
- Istrin, V. (1972). *Knigi vremennia i obraznia Georgiia Mnikha: Khronika Georgiia Amartola v drevnem slavianorusskom perevode* (2nd ed., Vol. 1). München. (Slavische Propyläen, 135)
- Jagić, V. (1879). *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus, olim Zographensis, nunc Petropolitanus*. Berolini: Apud Weidmannos. Retrieved 12 April 2016, from <https://archive.org/details/quattuorevangeli00jagiuoft>
- Jagić, V. (1883). *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus – Pamiatnik glagolicheskoi pis'menosti. Mariinskoe chetveroevangelie s primechaniami i prilozheniami*. St. Peterburg: Izdanie ORIAS AN.
- Kaľuźniacki, E. (1896). *Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII scripti*. Vindobonae: Apud Caroli Gerold Filium.
- Kul'bakin, S. M. (1907). *Okhridskaia rukopis' Apostola kontsa XII v. Sofiia*: Izd. na Arkheografskata komisiia pri Ministerstvoto na narodnoto prosveshchenie. (Bŭlgarski starini, 3)
- Miklosich, F. (1853). *Apostolus e codice monasterii Šišatovac*. Vindobonae: Apud Guilelmum Braumüller.
- Mirchev, K., & Kodov, K. (1965). *Eninski apostol: Starobŭlgarski pametnik ot XI v. Sofiia*: BAN.
- Mushinskaia, M. M., Mishina, E. A., & Golyshenko, V. S. (2008). *Izbornik 1076 g.* (Vols. 1–2). Moskva: Otdelenie istoriko-filologicheskikh nauk RAN.
- Nestle–Aland Novum Testamentum Graece*. (n.d.). Retrieved 21 April 2016, from <http://www.nestle-aland.com/en/the-28-edition>
- Paleia Tolkovaia*. (n.d.). Retrieved 14 April 2016, from <http://old.stsl.ru/manuscripts/book.php?col=1&manuscript=038>
- Pavlova, R. et al. (1991). *Simeonov sbornik (po Svetoslavoviia prepis ot 1073 g.): Izsledvaniia i tekst* (Vol. 1). Sofiia.
- Pogorelov, V. A. (1910). Chudovskaia psaltyr' XI v.: Otryvok tolkovaniia Feodora Kirrskogo na psaltyr' v drevnebolgarskom perevode. In *Pamiatniki staroslavianskogo iazyka* (Vol. 3/1). Sankt-Peterburg.
- Popovski, J. (1989). *The Pandects Of Antiochus*. (Diss.). Amsterdam-Nijmegen. (Polata kŭnigopis'naia, 23–24).
- Ribarova, Z., & Hauptova, Z. (1998). *Grigorovičev parimejnik: Tekst so kritički aparat*. Skopje: MANU.

- Sadnik, L. (1967). *Des hl. Johannes von Damaskus Ekthesis akribēs tēs orthodoxu pisteōs in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 1). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Sadnik, L. (1981). *Des hl. Johannes von Damaskus Ekthesis akribēs tēs orthodoxu pisteōs in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 2). Freiburg i. Br.: Weiher.
- Sadnik, L. (1983a). *Des hl. Johannes von Damaskus Ekthesis akribēs tēs orthodoxu pisteōs in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 3). Freiburg i. Br.: Weiher.
- Sadnik, L. (1983b). *Des hl. Johannes von Damaskus Ekthesis akribēs tēs orthodoxu pisteōs in der Übersetzung des Exarchen Johannes* (Vol. 4). Freiburg i. Br.: Weiher.
- Septuaginta: The Geek Old Testament*. (n.d.). Retrieved 12 April 2016, from <http://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/chapter.asp?book=24&page=138>
- Velcheva, B. (1975). *Dobromirovo evangelie: Bŭlgarski pametnik ot nachaloto na XII v.* Sofiia: BAN.
- Zaimov, Ĭ., & Kapaldo, M. (1982–1983). *Suprasŭlski ili Retkov sbornik* (Vols. 1–2). Sofiia: BAN.
- Zhukovskaia, L. P. (1983). *Aprakos Mstislava Velikogo*. Moskva: Nauka.

СЪКРАЩЕНИЯ НА БИБЛЕЙСКИ КНИГИ

Бит	– Книга Битие
Изх	– Книга Изход
Втз	– Книга Второзаконие
Йов	– Книга Йов
Пс	– Книга Псалтир
Притчи	– Книга Притчи Соломонови
Екл	– Книга Еклесиаст
Премъдрост	– Книга Премъдрост Соломонова
Ис	– Книга на пророк Исаия
Иер	– Книга на пророк <i>Иеремия</i>
Ез	– Книга на пророк Иезекиил
Дан	– Книга на пророк Даниил
Мк	– Евангелие според Марк
Лк	– Евангелие според Лука
Йо	– Евангелие според Иоан
Деян	– Деяния Апостолски
Иак	– Съборно послание на ап. Иаков
ІІПетр	– Второ съборно послание на ап. Петър
Рим	– Послание на ап. Павел до римляните
1Кор	– Първо послание на ап. Павел до коринтяните
2Кор	– Второ послание на ап. Павел до коринтяните
Гал	– Послание на св. ап. Павел до галатяните
Ефес	– Послание на св. ап. Павел до ефесяните
Филип	– Послание на св. ап. Павел до филипяните

Кол	– Послание на св. ап. Павел до колосяните
1Сол	– Първо послание на ап. Павел до солунци
2Сол	– Второ послание на ап. Павел до солунци
1Тим	– Първо послание на ап. Павел до Тимотей
2Тим	– Второ послание на ап. Павел до Тимотей
Евр	– Послание на ап. Павел до евреите
Откр	– Книга Откровение

СЪКРАЩЕНИЯ НА РЪКОПИСИ И СРЕДНОВЕКОВНИ ТЕКСТОВЕ

Ап	– Апостол
Бнш	– Банишко евангелие (XIII в.)
Бол	– Болонски псалтир (XIII в.)
Врач	– Врачанско евангелие (XIII в.)
Гал	– Галицко евангелие (XII в.)
ХронГАм	– Хроника на Георги Амартол (X в.)
ГрНазХIв.	– 13 слова на Григорий Назиански от XI в.
Добрш	– Добрейшово евангелие (XIII в.) (НБКМ № 17)
Добрл	– Добрилово евангелие (XII в.) (РГБ Рум. № 103)
Добрм	– Добромирово евангелие (XII в.)
Ев	– Евангелие
Ен	– Енински апостол (XI в.)
ЕфрКрм	– Ефремовска кръмчая
Зогр	– Зографско евангелие (X в.)
Изб1073г.	– Симеонов изборник от 1073 г.
ЙоЕБ	– Богословие на Йоан Екзарх
ЙоЕШ	– Шестоднев на Йоан Екзарх
Карп	– Карпински апостол (XIV в.)
Мар	– Мариинско евангелие (XI в.)
Матич	– Апостол Матич
Мст	– Мстиславово евангелие (XII в.)
Охрид	– Охридски апостол (XII в.)
ПалТк	– Тълковна паля
ПандАнтХI в	– Пандекти на Антиох (XI в.)
Парим	– Паримейник
Пог	– Погодинов псалтир (XIV в.)
ПрКозма	– Беседа на Презвитер Козма
Сб1076г.	– Сборник от 1076 година
Син	– Синайски псалтир (X в.)
Слепч	– Слепченски апостол (XII в.)
Супр	– Супрасълски сборник (X в.)

Толст	– Толстоевски апостол
Търн	– Търновско евангелие (XIII в.)
Христ	– Христинополски апостол
ХронЙоМал	– Хроника на Йоан Малала
Чуд	– Чудовски псалтир (XI в.)
Шиш	– Шишатовацински апостол (XIV в.)
Юр	– Юриевско евангелие (XII в.)

Uwagi o terminologii teologicznej w cytatach z Biblii w przekładzie *De Fide Orthodoxa* Jana Egzarchy

Celem artykułu jest porównanie terminologii teologicznej w cytatach biblijnych w przekładzie *De fide orthodoxa* Jana Egzarchy, w starobułgarskich zabytkach językowych (Lekcjonarz Grigorowiczca, Kodeks Mariański, Kodeks Zografski, Psalterz Synajski, Apostoł Eniński), w wybranych zabytkach średniobułgarskich (Psalterz Boloński, Apostoł Karpinski, Apostoł Ohrydzki), staroruskich (Ewangeliarz Mściśława, Ewangeliarz Jurjewski, Psalterz Pogodina, Psalterz Chłudowa, Apostoł Tołstoja, Apostoł Krystynopolski) i starserbkich (Apostoł Sziszatowacki, Apostoł Maticia). Analizie poddano także poszczególne części wybranych pism teologicznych powstałych w presławskiej szkole piśmienniczej.

Słowa kluczowe: terminologia teologiczna, Jan Egzarcha, przekład starobułgarski, *De fide orthodoxa*

Observations on the Theological Terminology in the Biblical Quotations in John the Exarch's Translation of *De Fide Orthodoxa*

The paper presented here aims at comparing the theological terms as used, on the one hand, in the biblical quotations in John the Exarch's translation of *De fide orthodoxa* and, on the other, in the Old Bulgarian (Grigirovich Prophetologion, *Codex Marianus*, *Codex Zographiensis*, Sinai Psalter, Enina Apostolos) as well as in some Middle Bulgarian (Bologna Psalter, Karpinski Apostolos, Ohridski Apostolos) Old Russian (Mstislav Gospels, Yurievski Gospels, Pogodinov Psalter, Chudov Psalter, Tolstoev Apostolos, Hristinopol Apostolos) and Old Serbian (Shishatovatski Apostolos, Matich Apostolos) monuments. Also taken in consideration are the respective parts in certain theological writings associated with the Preslav Literary Centre.

Keywords: theological terms, John the Exarch, Old Bulgarian translation, *De fide orthodoxa*

Notka o autorze

Tatyana Ilieva (Татяна Илиева) (ilieva_tatyana@abv.bg) – doktor nauk humanistycznych, badaczka w Centrum Cyrylometodejskim Bułgarskiej Akademii Nauk. Zainteresowania naukowe: filologia klasyczna, studia bizantyńskie, język starobułgarski, studia cyrylometodejskie, teologia, studia biblijne, językoznawstwo, leksykologia, leksykografia, teoria i praktyka przekładu.

Tatyana Ilieva, PhD (ilieva_tatyana@abv.bg) – research associate at the Cyrillo-Methodian Research Centre, Bulgarian Academy of Sciences. Research interests: classical philology; Byzantine studies; Old Bulgarian studies; Cyrillo-Methodian studies; theology; biblical studies; linguistics; lexicology; lexicography; theory and practice of translation.